

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9431

Одесская губерния
Бессарабская

февраль 1904 г.

891.5

0-47

H.M. SETIAN
PAPETERIE ET ATELIER DE RELIURE
CONSTANTINOPLE
Tchakmakdjilar Yokouch

587

2-97

ՄԱՅՆԱԳԵՐՈՆ «ԱՆԱԶԻՅ» — ԹԻՐ 3.

ՕՄԱՐ ԻԱՅԵԱՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

ԲՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ՄԸ

ՊԱՐՍԿԵՐԷՆ ԲՆԱԳՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆԵԾ

Գ. ՓԵՐՆԱԿ (Գ. Ֆրեդրիկս)

Փ Ա Ր Ի Ձ

ՏԳՈՐԱՆ «ԱՆԱԶԻՅ»

1904

19 NOV 2010

ՅԻՏ
-47

ՕՄԱՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ԴԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

29 JUN 2006

ՄԱՏԵՆԱԳՈՐԱՆ «ԱՆԱՀԻՏ» — ԹԻՒ 3.

ՕՄԱՐ ԻԱՅԵԱՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

ՔՆՆԱԳԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ՄԸ
ՊԱՐՍԿԵՐԷՆ ԲՆԱԳՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Գ. ՓԵՌՆԱԿ
(Հանրային Զեչ. Գրադ.)

Փ Ա Ր Ի Զ

ՅԳՄԵԱՆ «ԱՆԱՀԻՏ»

1904

Printed in

02.09.2013

9431

ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

13052-57

Ա.

Ղըյասիւտտին Օմար Իպն Իպրահիմ էլ Խայեամի, կամ
կարճ՝ Օմար Խայեամ, պարսիկ աստեղագէտ արքունի, մաթե-
մաթիկոս, բնագէտ, փիլիսոփայ եւ բանաստեղծ. ծնած է իբր
1040ին, եւ մեռած իբր 1120ին։ Աւելի ճիշդ թուականներ
տալ անհնար է, աւանդովէսներ ելած պատատեալ ըլլա-
լով իր կեանքին շուրջը, ինչպէս ըստ իր հոյակապ մեծա-
նուն անձերու, մանաւանդ Արեւելքի ու այդ դարերուն մէջ։

Իր ծննդավայրն է Նիշաբուր քաղաքը (հայ պատմիչներէ
յիշուած՝ Նիշապուր կոչումով) Խորասանի մէջ, որ պարսիկ
բանաստեղծութեան մուսային ա՛յնքան նախասիրական «տե-
ղի իջման»ը եղած կը թուի՝ ծնունդ տուած ըլլալով տա-
նեակէ աւելի պարսիկ բանաստեղծներու, ինչպէս Ֆիրաուզի,
Ասատի, Ֆէրիաիւտտին Աթթար, ձէլալիւտտին Ռումի,
Ճամի, Հաթիֆի, եւն։

լով անոր արժանիքը, աւելի ուղարձակեց անոր իշխանութիւնը եւ իրաւունքները: Բնականօրէն այսպիսի աշխարհաշէն թաղաւորի մը ու մեծ վէզիւրի մը զուգակցութիւնը — ա՛յնքան հազուադէպ — ամենամեծ արդասիքներ պիտի ունենար — թէպէտ առժամանակեայ — Արեւելքի մէկ պետութեան մէջ, եւ արդարեւ թոյլտուութեան, արդարութեան եւ լուսամիտ վարչութեան այդ օրերուն, Սէլճուք կայսրութիւնը իր բոլոր սահմաններուն մէջ՝ Չինաստանէն մինչեւ Գ. Պոլսոյ դռները՝ անսրինակ զարգացում մ'ունեցաւ գիտութեան, ուսման, առեւտրի, ճարտարութեանց մէջ եւ փառքի ու փայլի գերագոյն աստիճանը հասաւ:

Այսպիսի բարենշան օրերու հանդիպեցաւ Սայեամ որ իր ծննդավայր Նիշաբուր քաղաքին ուսումնարանին մէջ սպանելէ յետոյ իր ժամանակի ուսումները, Գուրանը, Գուրանի յարակից գրքերը, արաբերէնն ու արաբ զասական մատենագիրները, արձակ ու ոտանաւոր պարսիկ բանաստեղծներն ու մատենագիրները, հետամուտ եղաւ բնական գիտութեան, մաթեմատիկի, աստեղագիտութեան եւ իմաստասիրութեան, ընտելանալով այս ուսմանց մէջ բոլոր հին յոյն հեղինակներուն մթերքին որոնք արաբերէն թարգմանութեանց եւ արաբ հետեւողներու միջոցաւ պահպանուած էին Արեւելքի մէջ:

Այս արաբ հետեւողներու բոյլին մէջ առանձնապատուկ ու արտակարգ փայլ մը ունի սակայն Հիւսէյն-Իպն-Սինա (Արեւմուտքի մէջ հռչակուած Ավիսէննա աղաւաղ կոչումով) բժիշկ, բնագանց, իմաստասէր, բանաստեղծ եւ միջոցիկ, որուն

բաղմատեսակ երկասիրութիւնները անվերջ տպագրութիւններ ունեցած են դարերով Եւրոպայի մէջ եւ ձեռքէ ձեռք պտըտած: Այս մեծանուն հեղինակը, 980ին ծնած Պուխարա, պարսիկ հարկահաւաքի մը զաւակ, եւ մեռած 1306ին, յատուկ ուսումնասիրութեան առարկայ եղած է Սայեամի, որուն միտքը հաւանօրէն մեծ եւ տեւական ազդեցութիւն կրած է անկէ, ինչպէս կը տեսնուի ժամանակակցի մը աւանդածէն թէ Օմար մահուան մօտ ձեռքը ունէր Ավիսէննայի «Գիրք բուժման»ը եւ հասած էր «մին ու բազմաւորը» հատուածին: անշուշտ Ավիսէննայի գեռ թարմ յիշատակը ու փառքը վառած էին նաեւ երիտասարդ Սայեամի երեւակայութիւնը, որ իր նախորդին օրինակէն ազդուած՝ հետամտած էր մշակելու նոյն ուսումները, շատերէ անոր յաջորդը կոչուելով, եւ դարձեալ անոր նման բանաստեղծութեան միջոցաւ ալ արաւայայտելով իր հոգին, սակայն սա տարբերութեամբ որ Ավիսէննայի գիտութիւնը եւ իմաստասիրութիւնը կը մնան յաւիտեան, բայց իր բանաստեղծութիւնը՝ անյիշատակ տաղերգութիւնները ծածկող փոշին տակ կորսուած է, մինչդեռ Սայեամի բանաստեղծութիւնն է որ ախարհի շրջանն ըրաւ եւ հռչակը տարածեց իր քառեակներով, երբ իր գիտութիւնը կը մնայ բաժին հետաքրքիրներու եւ մասնագէտներու: (Sku Algèbre d'Omar al Khayyami, par F. Woepcke, Paris, 1751):

Երբ Ալփաւան Նիզամ-իւլ-Միւլքը վէզիր կարգեց, Օմար ել՝ ուրիշ մտաւորականներու նման՝ գտաւ անկէ պաշտպանութիւն եւ նիւթական նպաստ, որով կըրցաւ հանգստ-

բէն պարսպիւ նիշաբուրի մէջ իր հախափրական ուսումներով՝ աստեղագիտութեամբ ու հմա տասիրութեամբ զանց չընելով նաեւ իր ժամանակին միւս մեծ գիտութիւնը՝ բըժշկութիւնը, ինչպէս կը տեսնուի Սէլճուքեան վերջին շառաւիղին Սանճար իշխանի հիւանդութեան ատեն խորհրդակցութեան կոչուելէն :

Օմար՝ Մելիք շահի Սուլթանութեան ատեն՝ եկաւ Մերվ, երբ արդէն տարածուած էր իր համբաւը, եւ մեծ պատիւ ու շնորհներ ընդունեցաւ Սուլթանէն իրր գիտուն : Իրր ծանօթ աստեղագէտ կոչուեցաւ, որիչ եօթը աստեղագէտներու հետ՝ մասնակցելու Տօմարի վերակազմութեան, որուն արդիւնքը եղաւ հռչակաւոր ձէլայի թուականին հաստատումը, որ՝ Կիպլէնի համեմատ՝ ճշգրտութեան կողմէ կը գերազանցէ Յուլիանը եւ կը մերձենայ Գրիգորեանին : Այս մեծ աշխատութեան կատարումէն ետքն ալ խայեամ արքունի աստեղագէտ կարգուելով մեծագումար դրամ ստացաւ աստեղագիտական զննութիւններ կանոնաւորապէս ընելու համար, եւ նոյն իսկ դիտարանի մը հաստատութեան համար որուն զաղափարը սակայն մէկ կողմ ձգուած է Մելիք շահի մահէն յետոյ : Կ'ըսուի թէ Մելիք շահ Օմարի հետ կը վարուէր իրր մտերիմ ընկերի հետ, եւ թէ Շէմսիւլմիլք Խաֆանը Պուխարայի (թագաւորած 1067-1079) մեծ պատուով կը մեծարէր զինքը, եւ իր տախտին վրայ քովը կը նստեցնէր :

Սակայն երբ նիզամ-իւլ-միւլք հաշիշիներուն (assassin) գաղտնի ընկերութեան հակառակութեանը հանդիպեցաւ, եւ անոնցմէ սպաննուեցաւ 1092ին, եւ քիչ առին ետքը՝ Մէ-

լիք շահ ալ Պաղտատ ուղեւորուած ատեն՝ բուն հիւանդութենէ մը մեռաւ, Սելճուքեան տկար յաջորդներու կարծատեւ իշխանութեան օրերուն, Պարսկաստան կրկին կռուարան դարձաւ ընդդիմադարտ աղանդներու եւ անոնց մոլեգին ոգորումներուն, ինչպէս ուղղափառ Շէֆիներն ու Հանէֆիները մէկ կողմէ, եւ Գերամիներն եւ ուրիշ աղանդներ միւս կողմէ : Ասոնցմէ ամենէն աւելի յանդուգն եւ վայրագ եւ ճիրներ կը գործէին Իսմայիլիները, որոնց զաշոյնէն ոչ մէկը ինքզինքը ապահով կը զգար, ոչ իսկ էմիր կամ զօրապետ, մինչեւ որ վերջապէս Իսմայիլիներու ընդհանուր ջարդի մը հրաման արուեցաւ 1101ին Սելճուք Պէրկիեարըգ թագաւորէն : Անմիղներ ալ զոհ գացին բարեկարգութիւն հաստատելու այս ճշմարտապէս արեւելեան եղանակին, եւ թերեւս միւս լիմ ուղղափառներ օգուտ քաղած ըլլան այս առիթէն հաւածելու համար Օմարի նման ազատախոհները : Հաւանական է որ Օմարի կեանքը վտանգէ զերծ եղած չըլլայ այդ խընովայոյզ օրերուն մէջ, եւ Օմար ուղղափառ միւսլիմի մը պաշտամունքին արտաքին համակերպութեան չերքեւ ծածկած ըլլայ իր անկախ մտքին ընդվզումը ամէն դէնէ ու աւմէն ձեւակերպութենէ (1) : Այս կերպով անշուշտ կրցաւ հասնիլ ութսունամեայ խոր ծերութեան, փիլիսոփայական անջատումի ու անդորրի մէջ, նիշաբուր, իր ընկերներուն, գինիին ու վարդերուն հետ, որոնց գովքը կ'ընէ իր քառ-

(1) Կը պատմուի թէ նոյն իսկ կատարեց Հիճազ ուխտագնացութիւնը, որ պարտք էր բարեպաշտ միւսլիմաններու, «ոչ բարեպաշտութենէ, այլ երկիւղէ», եւ թէ գառնալէն յետոյ առաւօտ եւ երեկոյ աղօթատուն կ'երթար :

կանգնեն, կ'աճաբեկեն մարդկային հոգին : Կոտորուն, վանք, մզկիթ հաւասարապէս զգուանք կ'ազդեն իրեն, եւ իր ծաղրանքին նոյնպէս նիւթ կը քարտրեն՝ ծայրայեղ Սոփիաներու հոգեկան յափշտակութիւնները, անոնց զառանցանքներն ու զառածանքները որոնց չատ անգամ կը յաջորդէ կեղծաւորութիւն եւ աւելի մեծ անկում :

Արեւելքի այս Վոլթէոր՝ ինչպէս կոչուած է, ազատախոհ մըն է որուն համար ճշմարտութեանց ճշմարտութիւնն է աճումի, կեանքի, ամբողջ էութեան գլխուն՝ փտումի, մահուան, ոչնչացումի դարանակալութիւնը եւ վերջնական յաղթանակը : Ասկէ՝ այն հեղինոտ արհամարհանքը զոր միշտ կ'ուղղէ հեռո՛ւն չողացուցուած անդր՝ իրմեան երանութիւններուն, ա՛սկէ՝ այն անվերջ յեղեղուած խրատը «չէպի ետ եւ զէպի առաջ նայելու լայն կարողութիւնը» զսպելու եւ առձեռն գտնուած արագ խոյս վայրկեանէն քամելու ինչ հաճոյք որ կրնայ տալ, ցորչափ օրհասը չէ եկած իր ոտքին տակ զգետնել, իր ճանկին մէջ ճգմել հէք ապրողը որ «մարդ» կը կոչուի եւ որ ամենէն քիչ հաշտ է իր «մահկանացու» վերադիրին հետ : Օմար գերազանցապէս ունի մահուան տեսիլը, մահուան մօտակայութեան, ներկայութեան սուր զգացողութիւնը, որ՝ թոյսթոյի համեմատ՝ խորունկ հոգիներու յատկանիշն է : Օմարի քով ա՛լ յաճախանք մըն է ատ՝ ցաւատանջ : Մահը մօտն է, մահը քովն է, մահը իրմէ անբաժան է, երբ գեղուհին հետ դաւարիքի վրայ նստած է, երբ գինիին բաժակը լեցուած կը տեսնէ, երբ աստեղացան երկինքը կը վերցնէ աչքերը, երբ գետինը կը դարձնէ զանոնք

ու թափած վարդերը կը մտաբերէ : Սառա՛ր կը նետէ մահն իր ստուերը անոր բոլոր մտածումներուն ու զգացումներուն վրայ : Բայց եթէ կրօնազգած խառնուածք մը այդ անջընջելի ուրուականին զոյութեան պատճառը ի՛ր մէջ պիտի գտնէր՝ իր մեղքը, ու պիտի սփոփուէր անձնաչարչար խիստ կրօնքի մը հաճոյքէն, ազատախոհ Օմարը իրմէ դուրս Բընութիւնը, Բախսը կը գտնէ յանցաւոր, եւ հաճոյքի կրօնքը կ'ընտրէ ու կը քարոզէ, սիրտը լեցուած ամենազոգար կարեկցութեամբ անկար տառապող մարդկութեան համար որ բռնուած է իրերու եւ դիպուածներու աղետաւոր անփոփոխելի աղխադիտման մէջ, որմէ գինքը չեն կրնար զերծանել ոչ աղերսանքներն առ երկինք որ անիմաց է կամ չարիմաց, ոչ կրօնքները որոնք պատիւ յոյսերով կը խաբեն իր հիւանդութիւնը եւ կը ծածկեն ճշմարտութիւնը, որ միայն ապուշներէն ու պակասամիտներէն պէտք է պահուի՝ կը գոչէ արհամարհանքով Օմար : Ինչպէս ֆիզիկ աշխարհի մէջ աւերը, ապականութիւնը, անէացումը, նոյնպէս բարոյական աշխարհի մէջ կեղծիքը, չարիքը անարդարութիւնը ցցուած կ'երևան աչքին, բայց այս տիրող մթութեան մէջ ու անոր հակառակ, թէպէտ անյոյս, անվարձ, դարձեալ կ'ուղէ իր արդար, ազնիւ կեանքին պայծառութիւնը ճառագայթել, եւ որքան իր ջանքերը կը գօրեն, լուծել ցաւի իշխանութիւնը, ու ցաւ չզգացնել ոչ մէկ էակի :

Ճակատադրի գէմ բողոքի, բնդվորմի այս ազադակը, ծաղրն ու ծիպաղը որոնց կը բեկբեկի ան ստէպ, յանդուգն յարձակումները հաստատուած կրօններու գէմ, եւ մանա-

ւանդ մթամած յոռետեսութիւնը այս Արեւելքի բանաստեղծին, մեծ անակնկալ մը եղաւ Արեւմտաքի համար, երբ թարգմանութիւններու միջոցով ծանօթանալով անոր, զարմանքով դտաւ անոր մէջ իր ներքինն էութեան ամենէն խորունկ, ամենէն նուրբ զգայութիւնները, իր միտքը տանջող խռովքը, իր սիրտը կտրատող անձկութիւնները, իր յուսահատութիւնը, իր հիւանդութիւնը, իր ճիշդ, փոխանակ սովորած Արեւելքի պայմանադրական վարդերու եւ պլպուլներու, ճարտարամիտ բառախաղութիւններու, այլաբանութիւններու, տափակ զգոնութեան, առածաձեւ խրատներու եւ բարեպաշարի համակերպութեան, Գոռետեսութիւնը որ մեր ժամանակներու ծերացած քաղաքակրթութեան, նորացած ջիւղերու, գիտական խմորումին սեպհական արդիւնքը կը համարուէր, ինը դարեր առաջ արդէն Օմար համակուած էր անոր իսկական շիւթովը եւ մարմին ու ոսկր ըրած իրեն, շատ կանխելով Պայրընն ու Շորէնհատըրը, նոր ատեններու այդ մեծահռչակ յոռետեսները:

Եթէ Պայրըն խտացուցած է յոռետեսութիւնը հետեւեալ տողերուն մէջ.

Հաշուէ՛ խինդերն՝ քու ժամերուդ բաժինը բուն,
Համբէ՛ օրերդ որ չտեսան ցաւ,
Եւ գիտցի՛ր ինչ որ եղած ալ ըլլաւ զուն,
Անկէ՛ լաւ է չըլլալ բընաւ.

Ուայեամ նոյնքան ուժեղ եւ վճռական կերպով արտայայտած է զայն արդէն ձի'ի քառեակին մէջ.

Քանի որ մարդուս արդիւնքն այս եղալերին մէջ
Ուրիշ բան չէ բայց միայն հոգով տանջուիլ կամ հոգի տալ
Գոհսիրտ ան է որ աշխարհէս շուտ գնաց,
Երջանիկ ա՛ն որ բնաւ չեկաւ այս աշխարհ:

Ուայեամի ինքնութիւնը եւ գերազանց արժանիքն է այս խիստ յառաջացեալ եւ մերօրեայ (moderne) կեանքի իմաստասիրութիւնը բերած ըլլալ իր դարուն որ ուժեղ հաւատքի, անպայման լաւատեսութեան դարն էր, եւ ազատասոհի սկեպտիկութիւնն ու ճակատագրականի յուսահատութիւնը հակադրել տիրող Սուֆի համաստեղածականութեան բերկրապատար վերացումներուն, որոնց ազդած խանդէն ա՛յնքան ոգեւորուած եւ գեղերփնուած է պարսկական բանաստեղծութիւնը:

Քիչ քաջութիւն պէտք չէր Օմարի համար դիմագրաւել մէկ կողմէ պարսիկ մտքին համաստեղածականութեան այս ընտելական եւ բնական բերումին դէմ, եւ միւս կողմէ յայտնեալ կրօնի՝ ուղղափառ մահմետականութեան՝ մեծագոր հաստատութեան դէմ: Բայց Օմարի մեծութիւնը կը կայանայ ճիշդ այդ մտքի անկախութեան եւ աներկիւղ նորախօսութեան մէջ, որ բացառիկ արժէք կը ստանայ մանաւանդ Արեւելքի գրականութեան շնականոն կամ բընադատ միակերպութեան մէջ:

Արեւելք՝ մտաւոր անշարժութեան տիպար մը կը ներկայացուի միշտ հակադրութեամբ անհանգչում Արեւմուտքի հետ՝ ուր ամէն օր նորածնունդ յարափոփոխ պէսպէս շարժումներ ազատօրէն զիրար կը խթեն։ Արեւելք կայուն ու խարսխած կը թցուի իր դարաւոր անցեալին կտակած կրօններուն, աւանդութիւններուն, մտածումներուն մէջ, զիրք մը որ անայլալ բաներու վեհութիւնն ունի, բայց տխրազին է իր մահահանգոյն նիրհումին մէջ։ Սակայն պատեր երեւոյթ մըն է այս, որ շուտ կը ցրուի մօտաւոր ծանօթութեան առջեւ։ Արեւելք ալ ունեցած է, եւ ունի միշտ իր հոգեխռով մտածողները, իր հետադիմները, իր հերձուածողները, որոնց միտքը հաստատուած վարդապետութիւններուն խիստ պատեանը պատուելով դուրս սրացած է աւելի խորունկ, աւելի սուր հայեացք մը արձակելու տիեզերքի յաւիտեական խորհուրդներուն։

Բայց առնձ՝ զուրկ Արեւելքի մէջ հսկայական ոգորումներէ յետոյ տիրող խորհելու եւ խօսելու ազատութենէն, թէքքէններու՝ կրօնային միաբանութիւններու մենացեալ ապահովութեան մէջ, կամ Համլէթանման սուտ խենթութեան մէջ, եւ կամ տիրող կրօնին հետ արտաքուստ հաշտուող երկդիմութեան մէջ ապաստանած են, բիրտ ուժէ ջախջախուելով ամէն անգամ որ համարձակ տարածումի

ձեռնարկած կամ հետեւողներու յարաճուն խումբի մը ծնունդ տուած են։

Պարսիկ ժողովուրդը որ մօտաւոր Արեւելքէն մինչեւ Հնդկաստան ապրող ժողովուրդներուն մէջ ամենէն բեղունն եղած է մտքի եւ արուեստի արտադրութեանց մէջ, եւ զիւրաւ ստացած է ասոնց մէջ իր անվիճելի տիրապետութիւնը բոլոր միւս ժողովուրդներուն վրայ՝ տալով անոնց իր բառերը, իր բանաստեղծութիւնը, իր արուեստը, իր քաղաքական յօրինուածք, զիւրապետական կարգն ու սարքը, ամենէն ուժեղ, նորոգող, ինքնաւոր անհատները դուրս բերած է իր մէջէն, եւ ամենէն բազմաթիւ զոհերը տուած ուղղափառութեան եւ խիստ կրօնապետութեան մը բռնութեան։ Մոնղոլ, թաթար, թիւրք ցեղերը՝ բիրտ ուժով, յամառ, տոկուն յատկութիւններով, համբերող, համակամ, կարգապահ ժողովուրդներ ձեւացուցած են՝ խիստ դանդաղ եւ պարզական իմացականութիւններով որոնց կաղապարին համար կանխորոշ հեշտ յարմարութիւն մը կ'ընծայէր մահաւտականութիւնը։ Բայց նոյնը չէ կարելի ըսել Արիական ցեղի այդ յառաջացեալ անդամին՝ Պարսիկին համար, որ անհունապէս ճկուն, նուրբ, ժիր իմացականութեամբ օժտուած, դարերու ընթացքին մէջ քաղաքական, մտաւորական ա'յնքան գործունէութիւն յայտ բերած, Զրադաշտականութեան նման մեծ կրօնի մը ծնունդ տուած, չէր կրնար հաշտ ապրիլ մահաւտականութեան խստակող կաշկանդումին տակ որ արգելիչ էր մտաւորական ամէն թռիչի։ Հայեցողական ամէն նորութեանց, բանաստեղծական ամէն խանդավառութեանց։

Այս կապերէն ազատագրուելու ճիգերուն մէջ պարսիկ միտքը երկու ներձակ ուղղութիւններով հակազդումներ ունեցաւ՝ ուժի տարբեր աստիճաններով, Սոփիութիւնը եւ Ազատախոհութիւնը։ Առաջինը, անհամեմատօրէն աւելի հզօրը, հինարմատը, համատարածը ու հնչողականը պարսիկ հակումներու։ Որ մինչեւ իսկ Սոփի հրահանգներու մէջ հըռւ չակուած մեծ կրօնաւորէ ժը Պարսկաստանի տուաւ ամենէն ժողովրդական հարստութիւնը «Սէֆավի» թագաւորներու, համազօր է արեւմտեան միստիկութեան, բայց ազդուած հնդկական փիլիսոփայութենէ, ճոխացած նոր-սղատոնական հայեցողութիւններէ, եւ գեղերանդուած արեւելեան բանաստեղծութենէ։ Իր հիմնական վարդապետութիւնը միշտ նոյնն է, աստուածութեան միութիւնը եւ ամենաթափանց բնութիւնը, որ տեսանելի եւ անտես տիեզերքի ամէն մասերուն եւ մասնիկներուն մէջ սփռուած է, եւ որուն կը նկրտի դառնալ եւ ընկլուզուիլ մարմնեղէն բանաթի մէջ արտաքսուած հոգին՝ աստիճանաւոր յառաջացումով ու մաքրացումով։ Իր վախճանն է ոչնչացում Աստուծոյ մէջ (Ֆէնա Ֆիլլահ) որ միակ ճշմարիտ էութիւնն է։ Իսկ երբ կենդանութեան ատեն կը հասնի ճշմարիտ էութեան, կը հոգեխառնի Աստուծոյ հետ եւ կ'աստուածանայ։ Ասկէ կը հետեւէր մէկ կողմէ հոգեկան անճառ բերկրանքներ, իսկ միւս կողմէ՝ դործնականապէս՝ կեանքի ժուժկալութիւն, սրբութիւն, եւ սոցիական անտարբերութիւն այս աշխարհիցաւն կամ ուրախութեան, իսկ Ազատախոհութիւնը, որուն ղերակատար ներկայացուցիչն է Օմար, բողոք մըն է թէ՛

Սոփիութեան հոգեկան յափշտակութեանց եւ մարմնական ժուժկալ խտակեցութեան դէմ, եւ թէ՛ ուղղափառ մահմետականութեան ձեւապաշտ կաշկանդումներուն դէմ։ Եւ վերադարձ մըն է կեանքի վայելումի վաղընջենի իմաստութեան՝ «Կեր, արբ, եւ ուրախ լիւր, զի ոչ գիտես զինչ լինելոց ես վաղիւ», անլրիպելի հետեւանք ճակատագրականութեան եւ մարդկային մտքի հասողութեան վրայ խոր տարակուսանքի։ Մէկը վսեմ արքայութեամբ աստուածային հոգիին ներկայութիւնը կը տեսնէ ամէն էակի մէջ, ու ամենի՛ն ստոր, չար, գարշ գոյացութեան մէջ անգամ, եւ կ'ուրանայ մեղքի, պատիժի, ցաւի, չարի գոյութիւնը։ միւսը գէթ ենթակայօրէն իրազգած այդ ամենուն իրականութեան ու անկարող անոնց տարագրումին, կ'ընդվզի ամենախնամ կամ ամենակարող երկնքի գաղափարէն, եւ հաճոյքներու դէմ կրօնքի խիստ կանոններէն ազատագրում կը խրատէ մարդկութեան, ինչպէս բժիշկը՝ ա'լ դատապարտուած հէք հիւանդին։

Այս երկու գլխաւոր մտաւորական շարժումներէն գատ դեռ կան շատեր, ինչպէս բանավարկանները (մութազիլ) որոնք բանականութեան անունով կը բողոքեն իրենց Ս. Գրքին անքննելիութեանը դէմ, հրաշքներու դէմ, ճակատագրականութեան դէմ որ Աստուծոյ անարդարութեանը կը յանդի, ընկերվարականները՝ կրօնական գոյնի տակ՝ մարդոց մէջ աստուածադիր սկզբնական հաւասարութիւնը վերահաստատել ուզող, որոնց նախատիպը կ'ընծայէ Մազդակ՝ Զ. Դարուն մէջ, եւ վերջին վերերեւոյթը՝ Պապինելը այս դարու մէջ։

կան է , արտաքինաշարժար է , որ մակերեսը միայն կը շօ-
չափէ կեանքին , առանց յուզեցնու անոր խորքը ու հոնկէ
բղխեցնելու արդարութեան եւ գութի թարմ , մաքուր
ցայտքը : «Արդարութեան ճերմակ շապիկը»՝ հոգեռանգն
վերացումներէ» , «ազատ տէրվիչութեան կապերը՝ սուլ-
թանական շքեղութենէ» , եւ «հուղկահարին վեհանձն ողոր-
մածութիւնը»՝ ուղղափառին աղօթքներէն եւ պատուիրա-
պահութենէն անհամեմատ վեր կը դասէ , յիշեցնելով մեզի
թէ Պաղեստինի քաղցրոգի քաբողիչը միակը չէ Արեւելքի
մէջ որ նիւթականացած կրօններուն մէջէն արտաբերել ու
վերակոչել ուղած ըլլայ հոգին որ կ'ապրեցնէ :

Դ.

Թէպէտ ինչպեամբ բանաստեղծութիւնը այսպէս բարդուած
ու փարթամացած է կեանքի փորձառութեան ու իմաստա-
սիրութեան հարցերէ , իր քառեակներուն ուղղակի դիտումը
չէ իմաստասիրական դրութիւն մը հաստատել կամ կեանքի
նոր ըմբռնում մը բերել : Ինչպեամբ , ընդհակառակն այս քառ-
եակներուն մէջ կ'սերկայանայ մեզի իբր հիասթափ հո-
գի մը որ իր մտաւոր հետաքրքրութեամբ եւ հիւանդագին
յաճախանքով հայտնաւ եղած է հետախուզելով , փառութի
նման , բոլոր կրօնները , բոլոր վարդապետութիւնները եւ
հաստատելով միայն անոնց ամենուն դատարկութիւնը ,
եւ անգօրութիւնը գոհացում տալու իր մտքին : Եւ այս-

պէս՝ անկարող կերտելու իր մտքին յատուկ եւ յարմար
կրօն մը , կը մնայ կրօնազուրկ քան անկրօն , իր հոգեկան
յարափոփոխ վիճակներուն մէջ ալեկոծուելով անդադար ու
իշխալով խորապէս մարդկային հակասութեանց մէջ , մերթ
կ'ընդլզի , կը հեգնէ , կը կատակէ , եւ մերթ , — բայց
ո՞հ ո՞րչափ քիչ — հաւատքի տաք շնչումէ մը խանդաղա-
տած , սիրոյ՝ երջանկութեան կարելիութիւնը նորէն կը տես-
լանայ իր աչքին , կ'ընդհատէ մաքուր հոգիներու կայան
մը վերնական , եւ ամենաներող՝ որովհետեւ ամենատիրող՝
մեծ Հօգին : Ընդհանուր ներում , ասկէ պակաս չկրնար ա-
կընկալել ինչպեամբ անկէ , զոր Դժոխքի ու յաւիտենական
տանջանքներու յարգարիչը ըրած են կրօնքները : Ահա իր
վեհոգի խօսքերը :

Ինչպեա՛մ , մեղքի համար սուգն ի՞նչ է .
Եւ հոգեւոր տանջուելէ՝ քիչ կամ չատ շահն ի՞նչ է .
Անոր որ մեղք չգործեց , ներում չեղաւ .
Ներումը մեղքի պատճառով եկաւ (գոյ) , հոգն ի՞նչ է :
(քառեակ ԻԳ)

Կը կարծենք լսել մահուան անկողինէն դեռ սրախօս Հայ-
նէի խօսքը՝ «Աստուած պիտի ներէ ինձի , իր գործն է ատ »
(c'est son métier) : Նոյն զգացումն է , միայն աւելի պեր-
ճօրէն բացատրուած՝ ինչպէս կը վայել միտքիկի մը , զոր մեր
աննման Նարեկացին կ'արտայայտէ քրիստոնէութեան պայ-
մանագրական ըմբռնումներէն հոգեւոյց վերացումի մը մէջ :

«Եւ տիրել քո համայնից՝ խնայել տայ քեզ ամենեցուն» :

Այսպէս ինչպէս մտքի ամէն զնացքն ու կաքցը ունեցած է առանց մէկին կայանք տալու, հետզհետէ համաստեղածեան, աստեղածեան, անճանաչական, սխալող, բնորոշական, ճակատագրական, միտքի, սկեպտիկ, այս ամենքն ալ կը թուի ըլլալ առանց ըլլալու շարունակօրէն ու միաբանօրէն, եւ այս բոլոր ձեւերուն մէջ կը թափէ իր մտածումներուն ու զգացումներուն յորդումները, բանաստեղծական երփնաղան պատկերացումով: Իր քառեակներուն մէջ եւ ոչ մէկ հետք կամ նշմարանք կայ կապակցութեան կամ ամբողջական յօրինուածի մը մտադրութեան, եւ ամէն ջանք՝ անոնց մէջ կցորդութիւն մը եւ ներդաշնակ միութիւն մը դնելու գաղափարով: Եւ արուեստակեալ, կեղծիկեղծ արդիւնք տալու: Անոնց միակ կապն ու կեդրոնը ինչպէս ալ լինի հոգին է բերակիր: Իր քառեակները հաւաքող ու հրատարակողները «տիւանի» դասական կարգաւորութիւնը տուած ըլլալով անոնց (որ զուտ զիպուածական հանգամանքէ մը կ'առաջնորդուի, այն է՝ յանգերուն վերջին գրէն, որով «էլիֆ»ով վերջացող քառեակներէն ետքը կուգան «պէ»ով վերջացողները եւ այսպէս այբուբենական կարգով) մենէ ընդ միջոց ծածկուած է անոնց արտագրութեան կարգը, եւ անկարելի դարձած է ստուգել Օմարի մտքին յառաջատուութիւնը: Այսու հանդերձ անվիճելի է թէ այդ քառեակներէն դուրս ցայտող ոգին յաւէտ բողոքողի, աղատագրողի ոգին է, ուստի հեգնութիւնը, դառն բողոքը, ու երկի զներուն զէմ մարտնչումը անոնց ամենէն յատկանշական հանգա-

մանքը կը կազմեն: Քառեակներուն դրեթէ մէկ երրորդը նուիրուած են անկախութիւն տալու երկիւղներէ ու հոգեւրէ, Դժոխքի երկիւղ, Դատաստանի երկիւղ, վաղորդանի հոգ, անցեալի աւաղանք, անդրշիրմեան գոյութեան երկիւղ, անդրշիրմեան չգոյութեան երկիւղ: Իսկ ուրիշ մաս մը ուղղուած է ծաղրելու Սօֆիական վարդապետութիւնները (քառեակ ԾԵ, ՃԺՊ եւ այլն) եւ կրօնքի պայմանադրական կանոնադրութիւնները եւ արգելքները՝ ինչպէս օրինակի համար գինիի արգելքը: Այս նկատումով՝ գինի խմելու յորդորները որոնք այնքան յաճախ կը յեղոյեղուին՝ հրաւէրներ չեն այնչափ անճանատու ըլլալու շուայտութեան, որքան անմիտ արգելքէ մը աղատագրուելով՝ մտքի անկախութիւն ցոյց տալու: Իրօք ալ ինքնասանի մէջ, հոն ուր մտաւոր դործունէութեան կեդրոններ կային, եւ մեծ րշմակիցն էր, բայց ոչ գեեհիկ դործիք մը նիւթական վայելքի: ՀՀ քառեակը լինվին կ'արդարացնէ այս գաղափարը:

Թէպէտ գինին հարամ է, բայց սակայն թէ ո՛վ կը խմէ եւ յետոյ ի՞նչչափ ու դարձեալ որո՞ւ հետ կը խմէ: Եւ մէն ատեն որ այս երեք պայմաններն ուղիղ ըլլան՝ ըսէ՛ Ո՞վ գինի խմէ թէ որ խմատուն մարդը չիմէ:

Պէտք չէ մոռնալ նաեւ թէ գինիի գովքը Արեւելի մէջ ինչպէս Պարսկաստանի մէջ բանաստեղծական առձևոյաւորաստ՝ նոյն իսկ անվրիպելի նիւթերէն մէկն է որուն մէջ

իր տաղանդը պէտք է փայլեցնէ ամէն ոք որ բանաստեղծ նը-
կատուելու յաւակնութիւն ունի, ինչպէս մեր օրով Անգղիոյ
համալսարաններուն մէջ գրադարութեան բարձր աստիճան
առնելու հետամտող մը պէտք էր գրել լատիներէն ոտանա-
ւորներ, Ռուտակի (Ժ դար) որ մահմետական Պարսկաս-
տանի առաջին մեծ բանաստեղծը կը նկատուի ընդհանրապէս
եւ «Սուլթանի շայիրան» (բանաստեղծներու Սուլթանը) կո-
չուած է, իր անունը նման խանդավառ գովքը գրած է գինիի,
հետեւեալ տողերով որ բառական ակնայայտին նմանութիւն
կը ցուցնեն իր անուններուն, որոնք Ռուտակիի տողերէն
դար մը յետոյ գրուած ըլլալով՝ ասոնց վերջուշումը կրնան
նկատուիլ (տես ԼԹ եւ ՃԺԶ)։

Բե'ը ինծի այդ գինին որ իր գաւաթին մէջ հալած սու-
տակ է գողցես,

Գողցես վարդեջուր է, վարդէն զտուած՝ մաքրութեանը
համար։

Իր քաղցրութիւնը քուսնի պալատանին պէս կ'իջնէ արթ-
նախոնջ աչքերուն վրայ։

... Եթէ գինի չըլլար՝ բոլոր սրտերը անբեր, ամայի
եւ անապատ կ'ըլլային,

Բայց եթէ մեր կեանքի վերջին շունչը մարած դացած
ըլլար, գինիին տեսքը ետ պիտի բերէր դայն։
ՌՈՒՑԱԿԻ

Եթէ գինիի պաշտանքը աւելի ծայրայեղօրէն եռանդոտ
տողերու մէջ ոգած է իր անունը, թերեւս ներքին ըլլայ հե-
տեւցնել թէ միշտ ճշգրտէն հաւատարիմ մնացած չէ իր կա-

նոնադրա՝ ատշաճ չափի, ընկերութեան, պատեհի երբեակ
պայմաններուն, եւ անկարելի չէ որ կեանքի հոգերէ, խը-
ռովիչ հարցերէ, մաշող անգաճումներէ ազատարար գինին
հետզհետէ աւելի մեծ տեղ մը բռնած ըլլայ իր անունին ե
րախտագէտ սրտին մէջ, բայց ապահովապէս ան անճանաչու
եղած չէ անոր գործնական պաշտանքին այնքան որքան իր
տաղերուն մէջ կը պարծենայ։ Իր ջով ծերութիւնը եւ բա-
ցառապէս երկայն կեանքը (որ հաւաստի կերպով հասած է
ու թոռնի, եւ եթէ հաւատանք աւանդութեան, անցած է
հարիւրը) արդէն լի եւ բաւական հերքում մըն են զեղիս գի-
նահարութեան ամբաստանութեան, եւ մինչեւ կեանքին ա-
ւարտը իր պայծառ իմացականութիւնը՝ գինով անասնաց-
ման։ Անակրէոն՝ նոյնպէս գինիի գովասան մը՝ նոյն ամ-
բաստանութեան ենթակայ եղած է, որուն լաւ պատասխանած
են թէ գէթ իր տաղերը գինովութեան մէջ գրուած չեն կըր-
նար ըլլալ։ Վերջերս՝ իր անունին Անգղիոյ մէջ գտած տնօրի-
նակ պաշտումը, յարուցած խանդավառութիւնը ներսերտ
եւ աւելի ներգրծած պարսկագէտ քննադատի մը զայրոյթը
չարժած է, որ կը հաստատէ իր անունին մէջ ուրիշ բան չտես-
նել եթէ ոչ խմել-խմել-խմել, ու ոչ բնաւ խորունկ խորհիլ։
Իրեն համեմատ, ալեւոր մօլի գինահար մըն է իր անունը,
կիսախուփ աչքերով, քայքայած մարմինով, խանդաւորած
ըղեղով, որուն զողողացող ձեռքերը հազիւ կը զօրեն չըտ-
կելու գիտակը եւ ուղղելու երկնքի աստղերուն, ուր չգըտ-
նեիր իմաստ, եւ որուն կուրացած աչքերը հողէ կուժ մը
միայն կը տեսնեն մարդու մէջ։ Վննադատութիւն մը, որ

անգամ մըն ալ կը հաստատէ սա ճշմարտութիւնը թէ մարդ միայն իրեն հաւասար կամ իրմէ բարձր մտքէ մը կրնայ հասկցուիլ: Կրկին եւ կրկին տայնամ գրած է քառեակներ որոնք կ'ապացուցանեն թէ իր իմացականութիւնն է տիրողը, եւ՝ գինին՝ ծառան, եւ ոչ թէ հակառակը. իմացականութիւնն է որ խոնջած իր խոկանքէն, ընկճուած իր անզաճուններէն, կը կանչէ հլու ծառան՝ գինին՝ խաղաղելու, քնացնելու զինքը, ինչպէս Սաւուղ՝ իր Դաւիթ ծառան ու քնարը: Ըժժ քառեակին մէջ ինքն իսկ կուտայ ճիշդ այս լուծումը:

Այս աւելորդախոյզ իմացականութեանս երեսին
Բուռ մը գինի նետեմ այնպէս որ քունն ընեմ:

Եւ եթէ այս տողերը բաւական չեն, ընթերցողը կրնայ չուտով փարատել տարակոյսները՝ զիմելով միայն ի՞նչ եւ ձէ՞ քառեակներուն, նոյն իսկ կրնայ ըսուիլ թէ Սայեամի մէջ միտքը չափազանց տիրող եղած է, եւ սիրտը, կամ գէթ սրտին ամենէն տիրական հզօր զգացումը՝ Սէրը՝ խիստ թեթեւ դեր մը ունի իր կեանքին մէջ. եթէ պէտք է դատել սա զարմացնող պարագայէն թէ իրեն վերագրուած 158 քառեակներուն հազիւ հինգը գուտ սիրային կրնան նկատուիլ (Ժ, ԿԱ, ԿԳ, ՀԱ, ԴԳ) եւ դեռ այս հինգն ալ մոտաւորական ներկայացումն են Սիրոյ, եթէ ներելի է այսպէս ըսել: Որչա՛փ տարբեր են մեր Սիրոյ երգիչին Գուշակի տաղերը, գուրգուրանքի, գորովանքի, սիրոյ ողջակիզումի այն տնխառն մեղեդին երկարածիզ, որուն մէջ սիրտը լոկ կը

բարբառի, առանց ո եւ է օտար միջամտութեան: Անկաշխիռ է չտեսնել թէ Քուշակ սրտովը կ'ապրի մինչ Սայեամ մտքովը ու մտքին հետ կ'ապրի. սիրտ եւ միտք՝ երկու անհունութիւններ, հաւասարապէս կարող՝ ամբողջ կեանքեր լեցնելու եւ կեանքեր ապառելու:

Սայեամի գործն ալ — ինչպէս ուրիշ հեղինակներուն — կը պարունակէ իր մէջ անվերպելի բաժինը իր նախորդներուն, իր շրջեակին, իր ժամանակին ազդեցութեան: Ռուտակի վերջիչումը արդէն մատնանչեցինք, նոյնպէս ցուցուցինք Պարսկաստանի մէջ իմաստասիրական տիրող գաղափարներուն ազդեցութիւնը, մանաւանդ մարմնափոխութեան վարդապետութեան, որ այնքան խորհրդաւոր քառեակներ ներշնչած է Սայեամի: Պէտք է նաեւ նշանակել համայն Ասիոյ ստացուածքը եղող կարգ մը առածածեւ ազգաց իմաստութեան ասացուածքներ, որոնք Ասիոյ ամէն ազգէ բանաստեղծներու պատրաստ նիւթ մատակարարած են: Օրինակ մը ձժՍ. քառեակէն.

Մինչեւ ե՞րբ իմացականութեան դերին ըլլանք ամէն օր,
Բնութեան մէջ ինչ է թէ մէկ տարի ըլլանք կամ մէկ օր,
Լեցո՛ւր գինիի դաւաթը յառաջ քան որ
Մենք բրուտներու աշխատանոցին մէջ կուժ ըլլանք:

Այս քառեակին գլխաւոր գաղափարը կը գտնենք Հարիւրի Արար բանաստեղծին սա տողերուն մէջ.

Եւ մի՛ կորսնցներ ուրախութեան առիթը,
Զի չես գիտեր թէ մէ՛կ օր պիտի ապրիս թէ մէկ տարի:

(Վի լա քիսը՝ փորսաք եւ սուրուրի ֆեւա
թիսրի ե եհիւհեկ քա՛իշչիւ եւլ սահրա օ)

Գաղափարը նոյնն է, բայց յօրինումը միշտ կը կրէ ինքնա-
կամի ինքնատիպ հանճարին գերազանց դրոշմը: Եւ իրօք,
պարսիկ բանաստեղծներու մէջ չկայ մէկը որ ինքնաձայն
մտքի անկախութիւնը, ուժեղ ինքնութիւնը, պայմանադրա-
կան ձեւերէ ազատագրումը յայտ բերէ: «Պիւլպիւլ եւ կիւլ»
խիստ քիչ կ'երեւան իր քառեակներուն մէջ, եւ անոնցմէ
բացակայ է արեւելեան շատարանութիւն, ու վարդապետա-
կան անհամութիւն, ինչպէս Սատիւինը, ինքնաձայն քառեակ-
ները, ընդհակառակն, նոր ժամանակներու կատարելատիպ
հնչեակի մը պարզութիւնը, յստակութիւնը, գերագոյն խտու-
թիւնը, կորովը ունին, եւ ձեւի բովանդակ յղկումն ու
արուեստի յարգարանքը ցոյց կուտան, եթէ դուրս ձը-
գենք քանի մը հետեւակներ որոնք շատ հեղ կրկնակներ են
նոյն պատկերը կամ հոգեկան վիճակը արդէն արտայայտող
լաւագոյն քառեակներու, հաւանօրէն ձախաւել հիացողնե-
րու յաւելումներ լուսանցքին մէջ՝ ուրկէ յետոյ սպրդած
են բնագրին մէջ: Այսպիսի յաւելումներ, որոնք արդէն
կասկածելի են Ոքսֆորտի Պօտլեան մատենադարանին հնա-
գոյն ձեռագրին մէջ (զրուած 1460ին Շիրազ) որ միայն
158 քառեակ կը ճանչնայ, անհեթեթ թիւերու յանդեցու-
ցած են ինքնաձայն քառեակները՝ յաջորդող ձեռագիրներու
մէջ, ինչպէս, օրինակի համար, այն ձեռագրին մէջ զոր զոր-
ծածած է ֆրանսացի թարգմանիչը Պ. Նիքոլա եւ որու մէջ
800 քառեակի բազմաթիւ եւ յայտնապէս անհարազատ ար-

տայայտութիւնը կը տրուի ինքնաձայնի նուրբ եւ սուր հան-
ճարին, անոր որ քառեակի ամենասեղմ ու ամենահակիրճ
ձեւը նախընտրած է եւ լի ու բաւական դատած իր սրտին
ու մտքին բովանդակ յայտաբերումին համար:

Այս ձեւը զոր տարամերժօրէն գործածած է միայն ինքն-
կամ՝ ծագում առած է արաբ բանաստեղծներէ, ինչպէս կը
ցուցնէ «բուպայի» (քառեակ) անունն ալ որ արաբերէն է
եւ կը նշանակէ քառեակ, բայց պարսիկ բանաստեղծները
իւրացուցին զայն առանձնայատուկ չափ մը տալով անոր:
Շէյխ Ապուսայիտ պին Ապուլ ինքն (մեռած 1049) առաջինը
եղած է զայն ներմուծող պարսիկ գրականութեան մէջ
իւր գերակատար դործիք մը արտայայտելու միտքի նուրբ
մտածումներ բանաստեղծական գունագեղութեամբ: Երդէն
անուրանալի է արաբ գրականութեան ազդեցութիւնը
պարսկականին վրայ՝ արաբ տիրապետութենէն ի վեր, երբ
բառերու մեծ մթերք, գրական ձեւեր, աստուածաբանու-
թիւն, կրօնական մեկնաբանութիւն եւ սկոլաստիկ իմաս-
տասիրութիւն մտան պարսիկ գրականութեան մէջ արաբա-
կան ազդիւրներէ, սակայն առանց այլայլելու պարսիկ միտքն
ու հոգին, որոնք մնացին միշտ պարսիկ, բարեկան ցեղի
յատկութիւններով, նուրբ, անհանդարտ, հեզոդ, երեւակա-
յոտ ու խանդու: Բազմաթիւ են այն պարսիկ հեղինակները
որոնք արաբական ազդեցութեան տակ՝ արաբերէն լեզուով՝
բայց պարսիկ ողբով գրեցին, ու արաբական գրականու-
թիւնը հարստացուցին, ինչպէս Իպն Իւլ Մուքաֆա,՝ աչ-
լար, Իպն Քիւթբայայ, եւն, Եղած են նաեւ պարսիկ հե-

ղինականեր որոնք թէ՛ արաբ եւ թէ՛ պարսիկ լեզուով գրած են, եւ «Զու'լ լիսանէյն» (երկու լեզուներու տէր) կոչումը ստացած: Աւանդութիւն մը է, որ նաեւ թէ իսլամի ալ գրած է արաբերէն ոտանաւորներ որոնց հետքը չէ գտնուած սակայն: Իր «Ալճեպ, ա» միայն ծանօթ է իբր արաբերէն գրուած:

Եթէ այսպէս քառեակի արտաքին ձեւը արաբականէ ծագում առած է, իսլամի քառեակներուն չափը եւ կշիռը իսկապէս պարսկական է: Պարսկաց մասամբ ցեղակից զըրացի Հայ ազգն ունի անոր նման չափ մը, որ գիւրին գուգակչի մը կ'ընծայէ եւ չուտով ճանչցնել կուտայ իսլամի տաղաչափութեան գաղտնիքը եւ ըմբռնել անոր հուրը ու փափուկ երաժշտութիւնը, մինչ եւրոպացի թարգմանիչները յուսահատ ճիգերէ յետոյ՝ անձեռնհաս դաւանած են ինքզինքնին թափանցելու անոր գաղտնիքին: Անգղիացի պարսկագէտ մը իսլամի քառեակներուն մէջ 24(!) տարբեր չափերու գոյութիւնը կը հաստատէ լրջօրէն: Իսկ Institut de Franceի արեւելեան լեզուներու բաժնին ուսուցիչ մեծ պարսկագէտը Կարսէն տը Թասի՝ «Մանթըթ ի թ-թայր»ի թարգմանիչը, եւ «Միւսլիմ երկիրներուն լեզուաց տաղաչափութիւնը» գրքին հեղինակը՝ իր բացարձակ անկարողութիւնը խոստովանած է այս քառեակներուն չափը հասկնալու, թէպէտ պարսկերէն ոտանաւորներ վերլուծելու ճարտարութեանը վրայ թիւ վստահութիւն չունէր:

Այդ չափը պարզապէս մեր հայկական չափն է՝ սա տարբերութեամբ որ տողը, փոխանակ չորս անգամներու, երեք ան-

գամներ ունի միայն: Ծիշդ հայկական չափին պէս, բաց ի վերջինէն, իւրաքանչիւր անգամ երկու վանկէ մինչեւ չորս վանկ կրնայ ունենալ: Չորս վանկով անգամը լեցուն անգամ մըն է, եւ իւրաքանչիւր պակասաւոր անգամի յաջորդը պէտք է լեցուն անգամ ըլլայ: Այսպէս հետեւեալ պէս պիտութիւնը կ'ունենանք.

	2—4—3
4—4—4	2—4—4
4—4—3	4—3—4
3—4—4	4—2—4

Չափի այս պէսպիսութեամբ քառեակը կը զերծանի տաղտուրկ ազգելէ, եւ զարմանալի դիւրաթեքութիւն մը կը ստանայ: Քառեակին ուրիշ մէկ յատկութիւնը կը կայանայ երրորդ տողին յանգին աղատութեանը մէջ, մինչ առաջին երկուքը նմանայանդ են, եւ երրորդին չեղումէն յետոյ չորրորդէ՝ վերջին տողը՝ կուգայ համակերպիլ յանգին, եւ առջակ թէ՛ յանգով եւ թէ՛ իմաստով չեչտել ու աւելի ազատապէս թէ՛ յանգով եւ թէ՛ իմաստով առաջադրած իմաստը դիպիկ ընել առջի երկու տողերուն առաջադրած իմաստը կամ պատկերը: Երբեմն լուսն յանգը տողին մէջ կը հանդիպի, եւ տողը կ'աւարտի անփոփոխ վերջաւորութիւնով մը որ «բէտիֆ» (վերջամաս) կը կոչուի: Օրինակ մը աւելի լաւ կրնայ բացատրել յանգի այս առանձնայատկութիւնը որ տարօրինակ հնչականութիւն մը կուտայ տողին.

Տէրեայ	ֆի էգ րուհ ճիւ	սա խահի րեֆը
Տէր քէրէի	էւրար խիւ	սա խահի րեֆը
Սոջ պաշ ճէսա	նի էգ ֆիւճա	ալէսէի
Մէջ նուշ ճէսա	նի ֆի ֆիւճա	խահի րեֆը.

Խայեամի տաղերուն տուած հաճոյքներուն փոքրագոյնը
չէ այն նուրբ ներդաշնակութեան հեշտանքը զոր կ'ընծայէ
քառեակներուն սաղաշափութեան կատարեալ զիտակցու-
թեամբ ընթերցումը իր բնագրին լեզուով, որ իրաւամբ կո-
չուած է Արեւելքի խաղերէն՝ իր փափուկ եւ քաղցրալուր
հնչումով :

Ե

Եթէ Խայեամ իր գիտութեան ու մանաւանդ Գուրաշի
մեկնաբանական հմտութեան ազդած պատկառանքով եւ
բարձր շրջանակներու մէջ վայելած պաշտպանութեամբ
կրցած է զերծանիլ հալածանքէ եւ յայտնի թշնամանքէ իր
ժամանակակիցներու կողմէ որոնց արմատացած նախապա-
շարունակներուն հետ բնաւ փափկութեամբ չէ վարուած , իր
գործը եւ իր յիշատակը սակայն նշաւակ եղած են յաջորդ
սերունդներու բուն հակառակութեան եւ դատաւիտումին :

Երկու հատուած իր ժամանակին ամենէն մօտաւոր թուա-
կանով գնահատումներու, զազափար մը կրնան տալ Խայեա-
մի հայրենակիցներուն զգացումներուն վրայ՝ իր բանաս-
տեղծութեան նկատմամբ :

Նէճմ-իւտ-տին Րազիէն է առաջինը , որ 1223ին գրած
«Միրսատ-իւլ-Իպստ» գրքին մէջ կ'ըսէ հետեւեալը .

«Մարդս սահմանուած է փրկուիլ եւ ոչխարներու պէս
մոլորական վիճակէ հասնիլ մարդկութեան աստիճանին , եւ

թողուլ անփութութիւնը որով մարդիկ գիտակ կը լինին աս-
տանօրի կեանքին արտաքին երեւոյթներուն , իսկ անհոգ
կը մնան հանգերձեալ զեանքին նկատմամբ , եւ զարձեալ
ախորժիքի եւ կերքերու ոտքը դնել ճշմարիտ ճանապարհին
վրայ : Բայց այն գծրախտ իմաստասէրներն ու նիւթա-
պաշտները որոնք այս երկու բարիքներէն ալ զրկուած են՝
գացած , զառանցանքի մէջ լինկած ու մոլորած են , հետեւե-
լով զրոգի մը որ իրենց մէջ հռչակաւոր է իր տաղանդով ,
իմաստասիրութեամբ եւ գիտութեամբ , եւ այդ մարդն է
Օմար Խայեամ : Իր անպայման անպատկառութեան եւ ապա-
կանութեան վրայ զազափար մը ունենալու համար կը բա-
ւէ իր յօրինած սա տաղերը կարդալ :

« Այս շրջանակին որ պարունակն է մեր մուտքին ու ելքին՝
« Ոչ սկիզբը ոչ վերջը յայտնի է
« Ո՛չ մէկը այս աշխարհիս մէջ կ'ըսէ մեզի ճշմարտօրէն
« Թէ ուրկէ կուգանք կամ ուր կ'երթանք » :

« Մեր ստեղծողը , երբ բնութեան ընթացքը սահմանեց ,
« Ինչո՞ւ ենթարկեց զայն նուազումի ու փճացումի .
« Եթէ տգեղ դուրս եկաւ ան , ո՞վ է պատասխանատու իր
կերպարանին համար .
» Եթէ գեղեցիկ դուրս եկաւ , ինչո՞ւ թոյլ տրուեցաւ կո-
րուստի երթալ » :

Ահա այս է «անպայման անպատկառութիւնը» Խայեամի :
Ապահովապէս զեռ գարեւր պէ ոք էին որպէսզի շնորհ գտնէր ,
ո՛չ , զերադաս համարուէր անկեղծ , լրջամիտ տարակուսանքը՝
կոյր հաւատքէ կամ կեղծիքէ :

Երկրորդ հատուած մը՝ Իպն-էլ-Քիթիբի (մեռած 1248)
«Թարիխ-իւլ-Հիւքէմա» (Պատմութիւն իմաստնոց) գրքէն .

« Սոփիները՝ իր (Խայեամի) տաղերուն մէկ քանի տառա-
կան իմաստներուն հետ կրցած են համաձայնիլ , եւ իրենց
իմաստասիրութեան մէջ մտցնել , եւ իրենց հրապարակային ու
առանձնական գումարումներուն մէջ վիճիլ անոնց վրայ :
Բայց անոնց բուն ներքին իմաստը խայթող օձ մըն է Սուրբ
Օրէնքին : Սակայն իր ժամանակի մարդոցմէ անարգութեամբ
իր կրօնքին համար , եւ քողարկած գաղտնիքները հրապարա-
կութեամբ , վախցած է իր կեանքին համար , եւ սանձհա-
րած իր լեզուն ու գրիչը : Ուստագնացութիւնը կատա-
րեց ո՛չ բարեպաշտութենէ , այլ երկիւղէն , եւ երեսան բե-
րաւ . իր ամենէն անմաքուր գաղտնիքներէն մէկը : Երբ իր
քաղաքը դարձաւ ուստագնացութենէն , առաւօտ եւ երեկոյ
աղօթատուն կ'երթար եւ կը ծածկէր իր գաղտնի մտածում-
ները , որոնք , սակայն , ի յայտ կուգային : Հաւասարը չունէր
աստեղագիտութեան եւ իմաստասիրութեան մէջ , եւ իր գի-
տութիւնը առակի կարգ անցած էր : Երանի՛ թէ պահպանած
ըլլար իր բարի անունը :

« Իրմէ կան խուսափուկ սողեր , որոնց թաքուն իմաստը
դուրս կը թափանցէ քողարկումէն , եւ որոնց յղացումին
ակնադրիւրը ապականուած է իրենց գաղտնի դիտումներուն
պղտորութենէն : »

Ուրիշ մը . «Րիյադ Իւշ-Շիւէրա» (Դրախտ բանաստեղծնե-
րու) համեմատաբար նոր ափսոսանքներ գրուած (1748) աւելի
յառաջ կ'երթայ եւ անչէջ հուրերու դատապարտեալ մը
կ'ընէ Խայեամը .

« Կեանքին սկիզբը խիստ օրինապահ էր եւ բարեպաշտ՝ իր
կրօնքին մէջ , բայց վերջի օրերը մեղադրանքի ենթարկեց
ինքզինքը , զի ծիրանի զինի խմեց գիտութեան ըմպանա-
կէն , եւ շարունակ զինեհար ու անզգայացած էր : Կ'ըսեն թէ
իր մահունէն ետքը , մայրը շարունակ ողբերով ու արցունք-
ներով կ'աղերսէր Աստուծոյ ներել անոր : Դիշեր մը Օմար
իր մօրը երեւցաւ երազին մէջ , եւ սա քառեակը ուղղեց իրեն .

« Ո՛վ դու որ կը հատնիս մէկուն համար որ կ'այրի ու արժա-
նի է այրելու .

« Ո՛վ դու որ ճարակ պիտի ըլլաս Դժոխքի հուրերուն ,
« Մինչեւ ե՞րբ պիտի շարունակես աղօթել— Ողորմէ՛ Օմարին
« Քեզի՛ կը վիճակի Աստուծոյ ներողութիւն սորվեցնել : »

Եւ վայրագ մոլեռանդութեան այս ապուշ գիւտը՝ այս
քառեակը մտցուած կը տեսնենք Օմար Խայեամի հարիւ-
րաւոր պարսկերէն ձեռագիր եւ վիմագիր օրինակներուն
մէջ իր զմայլելի տաղերուն սկիզբը , կա՛մ պարզամիտ դիւ-
րահաւանութեամբ եւ կա՛մ խղճամտութեան հաշիւով մը ,
որպէս թէ հեղինակին ու իր մօրը իրենց արժանաւոր «հուրն
յաւիտենից» ի մէջ ապահով տեղաւորումէն յետոյ միայն
ներելի ըլլար անոր ամպարիչ տաղերուն ընթերցումին
ձեռնամուխ ըլլալ :

Այս ամէնը կ'օգնէ հասկնալ ու այն մթնոլորտին հոգեւ-
մոռացութիւնը որուն մէջ թողած էին Պարսիկները հազուա-
գիտ մտաւորական բանաստեղծը եւ իր գործը՝ այն պահուն
երբ Եւրոպա եւ Ամերիկա ամենէն նուրբ եւ կիրթ ճաշակ-
ներուն վայելքն է իր գործը , եւ խանդոտ պաշտանքի ա-

առարկայ՝ իր անունը : Ֆիցճերըլտ՝ անգղիացի թարգմանիչը՝ հաւանական կը նկատէ թէ Պարսկաստանի դեսպանն ի Փարիզ, որուն առաջ կտրիցողներ էին, յետմէն քանի մը տողեր՝ բնաւ իսկ կարգացած չըլլայ իրայեամ, եւ ինքն իսկ Շահը՝ իր վերջին ալիքելու թեան ատեն Անգղիա, երբ հիացումով կը յիշուէր իրեն իրայեամի անունը, ցուցուցած էր թէ կ'անգիտանար այդպիսի պարսիկ բանաստեղծի մը գոյութիւնը : Արեւելքի մէջ պաշտօնապէս իբր պարսիկ դասական բանաստեղծ ճանչցուած են Ֆիրտուզի, Հաֆիզ, Սաատի, եւ Շեմսի Բէպրիզ (Ճելալէտտին Բումի) : Ասոնք են այն հեղինակները զորս ամէն կրթեալ Պարսիկ ազահովարար ուսումնասիրած է, եւ հաւանօրէն զոց զիտէ, գէթ հատուածներով, իսկ իրայեամ դեռ հոն հաղուագիւտ հետաքրքիրներու միայն միայն ծանօթ կը մնայ, ծանօթութիւն մը որ անոր իսկական արժէքին գնահատումէն շատ հեռի է :

Տարօրինակ հակադրութեամբ մը՝ եւրոպացի թարգմանիչներն են որ իրայեամի գործն ու հանճարը չողացուցած են, դուրս հանելով զայն մոռացութենէն որուն մէջ թաղած էին զինքը իր հայրենակիցները, քիչ մը Շէյքսպիրի նման զոր գերման թարգմանիչներ հսկայական հանճարի մը պատկանաւոր դիրքին բարձրացուցին : Պէտք է խոստովանիլ նաեւ թէ իրայեամի թարգմանութիւնները ճիշդ «հոգեբանական վայրկեանին» ներկայացուեցան Եւրոպայի : Գիտութեան յառաջգիմութեամբ եւ մանաւանդ հանրական ընտելացումով՝ նախկին ամուր հաւատքի հիմերը խարխուլած, բնորոշականութիւնը (déterminisme) ամէն կարգի

իրողութեանց մէջ ամենէն անխառ վարդապետութիւնը ճանչցուած, տիեզերքի վախճանը անճանաչելի դատուած, յոռետեսութիւնը ամէն ազնիւ հոգիի մէջ բուռնուած, ու յետոյ յոգնութիւնը ամէն «գուր ջան, անօգուտ վաստակ» — Նարեկացիի բառով — տիեզերքի գաղանիքին թափանցելու, եւ զականօրէն պատրաստ հոգ մը մը կ'ընծայէին Արեւելքի հինաւուրց հիասթափ եւ հեշտահրաւէր բանաստեղծին հմայքին. եւ այսօր տպագրութիւն տպագրութեան կը յաջորդէ անդադար, իրայեամի ուսումնասիրութեան նուիրուած յօդուածներ՝ ամէն ամսաթերթերու մէջ լոյս կուզան հետզհետէ, եւ ամէն քաղաք (Անգլիոյ ու Ամերիկայի մէջ) ուր մտաւորական շարժում կայ՝ կը պարծի իր «իրայեամ-քլիպ»ով :

Յիշատակայի մէջ Կարսէն տըթասի (1857) եւ յետոյ Ռէշտի Ֆրանսական հիւպատոս Նիքոլա (1868), Գերմանիոյ մէջ Յօն Համմըր (1848), իսկ Անգլիոյ մէջ Ֆիցճերըլտ (1858) առաջիններն եղան իրենց թարգմանութիւններով — մասնակի կամ ամբողջական — իրայեամ ծանօթացնող իրենց երկրին :

Այս թարգմանութեանց մէջ երկուքը միայն, Նիքոլայինը եւ Ֆիցճերըլտինը, ամբողջական են կամ ամբողջական տըպաւորութիւն մը տալ կը յաւակնին. եւ կ'արժեն մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ ըլլալ :

Նիքոլայի թարգմանութիւնը, թարգմանութեան սխալներէն զատ, երկու մեծ թերութիւններով արատաւորուած է, բնագործին անհարազատութիւնը եւ Նիքոլայի անձնական մեկնութիւնները, առաջնորդուած թերեւս իր պարսիկ բարեկամէն որուն հետ ըրած էր իրայեամի ընթերցումը,

Պարսկաց մէջ խիստ տարածուած սովորութեան համեմատ, որով իրենց հեշտընտել Սոփի վարդապետութեան կը յարժարցնեն, այլաբանական առումներով, իրայեամի յանդըգնութիւնները նիփուա կը յամառի իրայեամի մէջ տեսնել ո՛չ թէ ազատական մը, սկեպտիկ մը, եւ Նպիկուրեան մը ինչպէս տառական առումով յայտնի կ'երեւի, այլ միտք մը որ Սաքիի, Գինիի փոխաբերութեան տակ քողարկած է Աստուածութիւնը, ճիշդ ինչպէս Հաֆըզի հիացողները փոխաբերաբար առնելով կը մեկնեն թէ «կուռք»ը Աստուած ինքն է, «գինետուն»ը՝ մենաւոր ազօթարան մը, «Գեղուհիին գեղեցկութիւնը»՝ գերազոյն էակին կատարելութիւնն է, «խոպոպներ»ը՝ իր փառքին ծածանումներն են, «այտին վրայ ծին»ը անտեսանելի միութեան կէտն է, եւ այլն: Կրնանք հասկնալ պարսիկ գրագէտներու փոյթեռանդութիւնը կարծեցեալ ամբարշտութեան դատապարտութենէն ազատելու եւ իրենց ըմբռնումներուն համաձայնեցնելու իրենց հայրենակցին դործը, բայց դժուար է հասկնալ թէ ինչպէս նիքօլայի նման Արեւմուտքցի մը՝ որ առանց կանխակալ կարծիքի կամ մտահաճութեան կը վերծանէ այդ քառասունները՝ կրնայ այդքան քիչ յստակատես ըլլալու այդքան քիչ թափանցել անոնց բացայայտ ոգին:

Թարգմանիչներուն ամենէն մեծը եւ արուեստագէտը Ֆիցճէրըլտ՝ ինքը՝ երբեք զո՛հ չէ եղած այդպիսի պատրանքի մը, եւ իր ըմբռնումն ու գնահատումը իրայեամի դործին ու հոգիին՝ շատ աւելի համոզիչ են: Արուեստագիտօրէն ալ, Ֆիցճէրըլտի դործը՝ թարգմանութեանց մէջ հազուադէպ

յաջողութիւն մըն է, ոչ միայն ցոլացնելով բնագրին բուն ոգին եւ գունագեղ ոճը, այլ մասնաւորապէս կերտուած չափով մը անգլիերէնին մէջ պահած ըլլալով պարսկերէն քառեակներուն չափին ու կազմուածքին համազօր կերպով անոնց բոլոր ներգաշնակութիւնն եւ հմայքը, այնպէս որ Քարլալի պէս դժուարահաւան քննադատներ իսկ չեն վարանած յայտարարելու զայն կատարեալ գոհար մը, որ նոյն իսկ բնագրէն անկախ՝ անգլիական գրականութեան բարձրագոյն արտագրութեանց հետ կրնայ մրցիլ եւ ապրիլ: Անհակասելի է թէ առանց Ֆիցճէրըլտի, իրայեամի այսօր աղղած հիացումն ու խանդը անգլո-սաքսոն ցեղերուն մէջ՝ անկարելի էր որ ներկայ համեմատութեան հասնէր, եւ իրայեամի անձն ու բնագիրը այնքան անյադ հետաքրքրութեան առարկայ ըլլար: Սակայն Ֆիցճէրըլտի դործին՝ բնագրին հետ առարկայ ըլլար: Սակայն իսկ երեւան կը բերէ սա իր հարեւանցի բաղդատութիւնն իսկ երեւան կը բերէ սա իրողութիւնը թէ շատ հեռու է այն պարզ կամ հարազատ (բարոյս կերպով) թարգմանութիւն մը ըլլալէ, ինչ որ արդար ըլլալու համար Ֆիցճէրըլտի նկատմամբ, ինքն ալ չէ մտադրած երբեք: Ֆիցճէրըլտ, իրայեամի քառեակներէն զատելով ու զըտելով անոնց իսկահիւթը (իրեն համեմատ) եւ ներշնչուելով նաեւ ուրիշ պարսիկ բանաստեղծներու, ինչպէս Աթթար, Հանաի, Շահի եւ ուրիշներու դործերէն որոնց ընթերցումովը ֆրզ, Շահի եւ ուրիշներու հապակցեալ յաջողութիւն պարապած էր, ճարտարահիւս, կապակցեալ յաջողութիւն մը յօրինած է քառեակներու, որոնք իրարու կը հետեւին իմաստի կադրով եւ աստիճանաւոր զարգացումով իր քառեակները յաճախ պզտիկ մոզայիկներ են, պատկեր մը, ի-

մաստը՝ Խայեամի մէկ քառակէն քաղուած, ուրիշ մը՝ մէկ տարբեր քառակէ, ամբողջը մէկտեղ ձուլուած, ներդաշնակուած, եւ երբեմն ինքն ~~ան~~ տողով մը ուժգնացած։ Յիցճերըլտի գործին այս արուեստականութեանը վրայ վիճելու իրաւունք չունինք, քանի որ արդիւնքը՝ ուժեղ եւ կենդանի՝ այնքան գերազանց յաջողութիւն մը եղած է, եւ քանի որ հեղինակին հոգին ու պարսկական գունաւորումը կատարելապէս կը հաղորդուին անզղիացի ընթերցողին։ Յիցճերըլտ ինքն իսկ կ'ըսէ. «Ինչ գնով որ ալ ըլլայ, բան մը պէտք է կենդանի ըլլայ, նոյն իսկ մարդուս անձնական փոքրագոյն կեանքին հոգեշնչումովը եթէ բնագրին մեծագոյն կեանքը չկրնար պահել Լաւագոյն է կենդանի ճնճղուկ մը քան խոտալից արծիւ մը»։ Երեւելի պարսկագէտի մը ուղղած մէկ նամակին մէջ՝ Յիցճերըլտ կը գրէր դարձեալ. «Ձուարճութիւն մըն է ինձի՝ ուղածիս պէս համարձակօրէն վարուիլ սա Պարսիկներուն հետ, որոնք (իմ կարծիքովս) բաւական բանաստեղծ չեն մարդս վախճնելու համար այդպիսի ազատ վարմունքներէ, եւ որոնք իրօք քիչ մը արուեստի պէտք ունին յղիւելու համար»։ Այս սկզբունքով տողորուած՝ բնաւ վարանած չէ կարել, թափել ու ձուլելու, ի վնաս Օմարի բնիկ պարզութեան, որ, ինքն ալ կը խոստովանի, ա՛յնքան էական յատկութիւնն է Խայեամի։ Թեւեաւ տարբեր կերպով կարելի չէր մերօրեայ վերարտադրում մը լինել արուեստագիտական՝ Ժ. Լ. դարու Արեւելքի բանաստեղծ մը փոխադրելու համար Արեւմտեան լեզուի մը մէջ ու թ դարերու փոփոխութեանց եւ տարբեր միջավայրի

մը պահանջումին համեմատ։ Սակայն միշտ կը մնայ պէտքը՝ ճշգրիտ տառական անայլալ թարգմանութեա՛յն ճանչնալու բուն խորհող—բանաստեղծը Պարսկաստանի, որ « երկու անէութեանց միջեւ վայրկեան մը » եկաւ այս աշխարհ, զգաց անոր խռովանքը, եւ թովեց զայն քերթուածով, գինիով ու զեղուհիով։

Հայ ընթերցողներու համար այս պէտքը լեցնելու սահմանուած է այս թարգմանութիւնը։

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՕՄԱՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ԳԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

Ա

Եթէ քու պաշտամունքիդ մարգրիտներովը երբեք համբիշ չեմ չիւած,¹
Եթէ մեղքի կեղտը երեսէս երբեք չեմ սրբած,
Այսու հանդերձ անյոյս չեմ ես գթու թե՛նէդ,
Անոր համար որ երբեք Մէկը երկուք է՝ չեմ ըսած² :

Բ

Եթէ գինետան մը մէջ ծածուկ քեզի հետ խօսիմ,
Լաւ է այդ՝ քան առանց քեզի Մեհրաբին³ առջեւ երկրպագութիւն
ընել.

Ո՛ր վ գու առաջինն ու վերջինը համօրէն արարածներու,
Կ'ուզես՝ այրէ՛ դուն զիս, կ'ուզես՝ սիրէ՛ :

Գ

Որչափ կրնաս, մի՛ ապաներ գինովցողները .
Մէկգլխի՛ դիր կեղծիքն ու խաբերայութիւնը .
Եթէ այսուհետեւ քու կեանքէդ կը խնդրես անդորրութիւն
Մէկ վայրկեան մը ձեռքէ մի՛ ձգեր խոնարհները :

Դ

Որչափ կրնաս, եւ ո՛չ մէկուն ցաւ մի՛ պատճառեր .
Քու բարկութեանդ հուրին վրայ ո՛չ մէկը մի՛ նստեցներ .
Եթէ յաւիտենական հանգիստդ կը փափաքիս ,
Ցաւակրէ՛ միշտ ու մի՛ ցաւցըներ ո՛չ մէկը :

Ե

Որովհետեւ ոչ մէկը կ'երաշխաւորէ քեզի վաղորդայն մը ,
Հիմա հրճուեցո՛ւր սիրով հիւանդ այս սիրտդ .
Գինի խմէ՛ լուսնին լուսով: ո՛վ լուսնեակա, զի լուսինը
Ընդերկա՛ր մեզ պիտի փնտռէ ու չպիտի գտնէ :

Ձ

Գուրանը զոր Գերագոյն Բանը կ'անուանեն,
Ձայն մերթ ընդ մերթ՝ ո՛չ շարունակ՝ կը կարդան .
(Բայց) բաժակին գծերուն վրայ քերթուած՝ մը կը բնակի
Ձոր ամէն տեղ ամէն ատեն կը կարդան :

Զ

Ահա մենք ու գինի ու գինետան նստարան ու աւեր օճախ,
Անփոյթ՝ փրկութեան յոյսին ու տանջանքի երկիւղին ,
Հողի ու սիրտ ու բաժակ ու հագուստ, գինիի մրուրով լեցուած ,
Անկախ՝ հողէ, հովէ, հուրէ ու ջուրէ :

Ը

Այն է լաւն այս ժամանակումս որ քիչ մարդ բարեկամ ունենաս .
Ժամանակի մարդոց հետ հեռուանց յարաբերութիւնն է լաւ .
Այն անձը որ ամէն բանի մէջ քեզի նեցուկ կը թուի ,
Երբ իմաստութեան աչքը բանաս, քու թշնամիդ ա՛ն է :

Թ

Այս կուժը ինձի պէս ցաւագին սիրահար մըն էր ,
Եւ ի խնդիր էր գեղանիին դէմքին .
Այս կանթը զոր անոր պարանոցին վրայ կը տեսնես ,
Զեռք մըն է որ սիրականին պարանոցին վրայ էր :

Ժ

Վա՛խ վա՛յ այն սրտին որուն մէջ կրակ չկայ ,
Որ սրտագրաւի մը սիրովը չէ տառապած .
Այն օրն որ դուն առանց սիրոյ կ'աւարտես ,
Վատնուած օր ատկէ աւելի չունիս դուն :

ԺԱ.

Այսօր որ երիտասարդութեանս եղանակն է ,
Գինի կ'ուզեմ , որ ան իմ ուրախութիւնս է .
Մի՛ աջպաներ զիս եթէ կծու է . կծու անոյ՜ն է
Կծու է անոր համար որ իմ կեանքս է ան :

ԺԲ

Այսօր ձեռքդ չի հասնիր վաղուան ,
Եւ վաղորդայնիդ հողածու թիւնը արտմութենէ զատ ուրիշ բան չէ .
Մի՛ վառներ այս վայրկեանը , եթէ սիրտդ մոլորած չէ ,
Զի կեանքի մնացորդին արժէքն անյայտ է :

ԺԳ

Այժմ որ աշխարհիս համար երջանկութեան կարելիութիւն կայ ,
Ամէն կենդանի սիրտ անապատի ըղձանքը ունի .
Ամէն ոստիւրայ Մովսէսի ձեռքը կ'երեւայ՝ .
Ամէն սիւքի մէջ Յիսուսի շունչին արտաբուրումը կայ :

ԺԴ

Եթէ մէկու մը համար՝ ճշմարտութեան ոստին պտուղը չէ հասունցած ,
Պատճառն այն է որ ուղիղ չի գնար ճանապարհին՝ մէջ .
Ա. Բէն ոք որ ձեռքը զարկած է այդ ճիւղին ,
Այսօրը երեկուան նման կը ճանաչէ ու վաղորդայնը ինչպէս օրն
առաջին :

ԺԵ

Երկնքէն աւելի վեր, իմ հոգիս առաջին օրը,
Պնակիտ ու գրիչ, Արքայութիւն ու Դժոխք փնտռեց.
Բայց ըսաւ ինծի Ուսուցիչը՝ ուղիղ դատումով.
«Պնակիտ ու գրիչ, Արքայութիւն ու Դժոխք քու մէջդ են:»

ԺԶ

Ելի՛ր ու գինի տուր. միթէ՛ ժամ է խօսելու.
Վասն զի այս գիշեր քու պզտիկ բերանդ իմ օրապահիկս է.
Ինծի այտիդ պէս վարդագոյն գինի տուր,
Վասն զի իմ հրաժարման ու խտս քու խոպոպներուդ պէս լեցուն է
ոլորքներով:

ԺԷ

Վարդին երեսին վրայ գարնան շունչն անուշ է,
Մարգագետինն չուքին տակ սիրականին զէմքն անուշ է
Երէկուան վրայ որ անցաւ ինչ որ ըսես՝ անուշ չէ.
Ուրախ եղի՛ր. եւ երէկուան վրայ մի՛ խօսիր, վասն զի այսօրն
անուշ է:

ԺԸ

Մինչեւ ե՞րբ ծովուն երեսը հող զարնեմ.
Զգուած եմ կռատան կռապաշտներէն.
Խայեամ, ո՞վ ըսաւ թէ Դժոխք պիտի լինի.
Ո՞վ գնաց Դժոխք ու ո՞վ եկաւ Արքայութենէն:

ԺԹ

Արբեցողը որ բաժակին բաղկացնող մասերը գինիի համար կազմեց,
Զայն բնաւ հաւանութիւն չի տար խորտակել.
Այսպէս փափուկ գլուխ ու ոտք ու ձեռքի մատներ
Որո՞ւ սիրոյն համար կազմեց եւ որմէ՞ ոխ առնելու համար խորտակեց:

Ի

Ինչպէ՞ս ջուրը գետին մէջ ու ինչպէս հովը դաշտին մէջ,
Մէկ օր մըն ալ անցաւ կեանքիս շրջանէն.
Երկու օրերու հոգը միտքս երբեք չգրադեցուց,
Այն օրը որ չէ եկած եւ այն օրը որ անցաւ:

ԻԱ

Քանի որ իմ գալս ինծի չեղաւ օրն առաջին,
Եւ այս անփափաք մեկնիլս արդէն սահմանուած է,
Ելի՛ր ու մէջքդ լաւ պնդէ՛, ո՛վ աշխոյժ մատուակ,
Զի աշխարհիս թշուառութիւնը գինիի մէջ պիտի ընկղմեմ:

ԻԲ

Խայեամ որ իմաստութեան վրաններ կը կարէր,
Շաւի քուրան ինկաւ ու յանկարծ այրեցաւ.
Ճակատադրին մկրտոն անոր կեանքին պարանը խզեց.
Յոյսի միջնորդը երգի մը փոխարէն զանի ծախեց:

ԻԳ

Խայեա՛մ, մեղքի համար այս սուգը ի՞նչ է.
Ու ցաւ կրելէ շահը (քիչ կամ չեմ) ի՞նչ է.
Գթութիւնը մեղք չգործողին համար չեղաւ,
Մեղքի պատճառով գթութիւնը (աշխարհ) եկաւ. ցաւն ի՞նչ է:

ԻԴ

Ճգնախուցին, մետրէսէին ու վանքին ու սինակոկին մէջ
Կը գտնուին ? Ժոխքէ վախցողներն ու Արքայութիւն փնտռող-
ները:

Ան որ Աստուծոյ զաղտնիքներուն տեղեակ է,
Այդ սերմէն իր հոգւոյն խորը բնաւ չցանեց:

ԻԵ

Եթէ զարնան եղանակին՝ հուրիակերպ էակ մը
Մարգի մը եզրը՝ դաւաթ մը լեցուն գինի տայ ինծի,
— Իրա՛ւ, թէպէտ խօսքս ամենուն կոշտ պիտի թուի, —
Շունէն ցած ըլլամ եթէ այնուհետեւ արքայութեան անունը
արտասանեմ:

ԻԶ

Գիտցի՛ր որ հոգիէդ պիտի զատուիս.
Աստուծոյ զաղտնիքներուն վարագոյրին ներսի կողմը պիտի երթաս:
Ուրա՛խ եղիւ. չես գիտեր թէ ուրկէ եկար.
Գինի՛ր խմէ. չես գիտեր թէ ո՛ւր պիտի երթաս:

ԻԷ

Ես քուն եղայ . իմաստութիւնն ինծի ըսաւ ,
Թէ քունէն ոչ ոքի չծլեցաւ երջանկութեան վարդը .
Ինչո՞ւ կ'ընես այն բանը որ մահուան զուգեակն է .
Գինի խմէ՛ , զի ընդերկա՛ր պիտի քնանաս :

ԻԸ

Հոգիս ըսաւ ինծի . « Եւրչնչեալ գիտութեան ըղձանք ունիմ .
Սորվեցուր ինծի՝ եթէ ձեռնհաս ես » .
Ըսի՝ « Էլիֆ ըսէ՛ , ա՛յ բան մի՛ ըսեր ¹⁰
եթէ տունը մարդ կայ , մէկ բառ բա՛ւական է : ¹¹

ԻԹ

Գաղտնիքի քողէն ներս ոչ մէկուն ճամբայ չկայ .
Հոգիին իսկութեանը մասին մէկը տեղեակ չկայ .
Հողին ծոցէն դատ ոչ մէկ կայան չկայ .
Գինի խմէ՛ , զի այսպիսի խօսքերու վերջ չկայ :

Լ

Ստոր անձերէ խորհուրդը պէտք է ծածուկ պահուի ,
Եւ գաղտնիքները անմիտներէ պէտք է ծածուկ պահուին .
Խորհէ՛ մարդոց հետ ամէն ըրածիդ վրայ .
Զգոյշ պէտք է ըլլալ բոլոր մարդոցմէ :

ԼԱ

Առաջուց գրուեցաւ ինչ որ պիտի ըլլայ .
Անդադրում գրիչը անփոյթ է բարիին ու չարին .
Առաջին օրուան մէջ տուաւ ինչ որ կայ .
Մեր ցաւ եւտեղ ու ճգնիլը զուր է :

ԼԲ

Վարդերու եղանակին , գետափը ու մարդին եղբրքը ,
Մէկ երկու երեք ընկերով ու հուրիկերովիկ խաղակցով մը ,
Յառա՛ջ բեր բաժակը , զի այգուն խմիչքը խմողները
Հանգիստ են մզկիթէն ու անկախ սինակոկէն :

ԼԳ

Երկինքը մեր մաշած մարմինէն կ'ազատէ՝ դուրս մըն է .
Ջիւղունը մեր թափած արցունքներէն զոյացած (զետ մըն) է .
Դժոխքը կայծ մըն է մեր անօգուտ մորմոքումէն կազմուած .
Դրախտը վայրկեան մըն է մեր անդորր ժամանակէն (կազմուած) :

ԼԴ

Կ'ըսեն՝ Անուշ է Աղենի դրախտը հուրիններով .
Ես կ'ըսեմ՝ Անուշ է խաղողի ջուրը .
Սա կանխիկը ա՛ռ ու ձեռք քաշէ՛ այդ ապառիկէն ,
Զի թմրուկի ձայնը , եզրա՛յր, հեռուէն անուշ է :

ԼԵ

Գինի խմէ՛ , զի հողին տակ բաւական պիտի քնանաս ,
Առանց մտերմի , առանց բարեկամի , առանց ընկերի ու կնոջ .
Զգո՛յշ կեցիր , մէկուն մի՛ ըսեր սա ծածկուած զաղանիքը . —
Ամէն թառամած կակաչ (նորէն) չպիտի ծաղկի :

ԼԶ

Գինի խմէ՛ , զի յաւիտենական կեանքը ա՛յս է ,
Բուն արտադրոյթն այս է երիտասարդութեան շրջանէն .
Վարդերու եղանակը ու գինի զգլխած ընկերներ .
Ուրախ եղի՛ր վայրկեան մը , զի կենդանութիւնը ա՛յս է :

ԼԷ

Գինի տո՛ւր, որ վերաւոր սրտիս սպեղանին է .
Ան է քաղցր ընկերը սիրով բռնուածներու .
Իմ սրտիս համեմատ, մէկ ումպի մը մրուրը լաւագոյն է
Քան երկնակա մարը որ տաշան է աշխարհիս գանկին :

ԼԸ

Գինի կը խմեմ ու հակառակորդները աջէն ձախէն
Կ'ըսեն՝ Մի՛ խմեր գինի զի թշնամին է դենին .
Քանի որ գիտեմ թէ գինին գինին թշնամին է .
Վալլա՛հ կը խմեմ զի թշնամիին արիւնը խմել հաճոյ է :

ԾԷ

Անոնք որ հաւատքի հիմունքը կեղծիքի վրայ կը դնեն ,
 Կուգան եւ հոգիի ու մարմնի մէջ խտիր կը դնեն .
 Ես նորէն գինիի փարչը այն ատեն մէկդի կը դնեմ
 Երբ՝ իբր թէ աքաղաղ ըլլայի՝ գլխուս վրայ սղոց դնեն :

ԾԸ

Մարմինները որ կը բնակին այս երկնքի կամարը ,
 Իմաստուններուն տարակուսանքի պատճառներն են .
 Նայէ՛ որ իմաստութեան թելին ծայրը ձեռքէդ չփախցնես .
 Զի խորհմուտներուն անգամ գլուխը կը դառնայ :

ԾԹ

Ես այն մարդը չեմ որ ոչնչացումէս ինձ վախ բերեմ ,¹⁵
 Զի այն կէսը ինծի աւելի անուշ կուգայ քան այս կէսը .
 Հոգի մըն է զոր ինձ Աստուած փոխ տուած է ,
 Կը յանձնեմ երբ յանձնելու ժամը գայ :

ԻԴ

Ճգնախուցին, մետրէսէին ու վանքին ու սինակոկին մէջ
 Կը գտնուին Դժոխքէ վախցողներն ու Արքայութեան փնտռող-
 ները .

Ան որ Աստուծոյ դաղտնիքներուն տեղեակ է ,
 Այդ սերմէն իր հոգւոյն խորը բնաւ չցանեց :

ԻԵ

Եթէ դարնան եղանակին՝ հուրիակերպ էակ մը
 Մարգի մը եղբը՝ դաւաթ մը լեցուն գինի տայ ինծի ,
 — Իրա՛ւ , թէպէտ խոսքս ամենուն կոշտ պիտի թուի , —
 ո՞նչնէն ցած ըլլամ եթէ այնուհետեւ արքայութեան անունը
 արտասանեմ :

ԻԶ

Գիտցի՛ր որ հոգիէդ պիտի զատուիս ,
 Աստուծոյ դաղտնիքներուն վարագոյրին ներսի կողմը պիտի երթաս :
 Ուրա՛խ եղիւր . չես գիտեր թէ ուրկէ եկար .
 Գինի՛ր՝ խմէ . չես գիտեր թէ ո՛ւր պիտի երթաս :

ԽԵ

Շիշ մը գինի եւ սիրականին շուրթը եւ մարդին շուրթը ,
Այս ամէնն ինծի կանխիկ եւ քեզի՝ ապառիկ զրախտը .
Ոմանք Դրախտի , ոմանք Դժոխքի սանձանուած են, (կ'ըսեն) ,
Ո՞վ գնաց Դժոխք եւ ո՞վ եկաւ Դրախտէն :

ԽԶ

Ո՞վ դու որուն այտը վայրի վարդին ձեւովն է յօրինուած ,
Քու երեսդ թափուած է ինչպէս Չինաց կուռքերը .
Երէկ քու սիրարկու նայուածքդ Բաբելոնի Շահին տուաւ
Ասպեհան ու Դղեակն ու Փիղը ու Զօրքն ու Թադուհին :¹²

ԽԷ

Քանի որ ամէն կեանք կ'անցնի, ի՞նչ է Պաղատա ու ի՞նչ է Բահլ .¹³
Յորհափ բաժակը լեցուն կ'ըլլայ, ի՞նչ է անուշն ու ի՞նչ է դառն .
Գինի՛ խմէ, զի ինչ ու քենէ ետքը այս լուսինը բաւական ատեն
պիտի անցնի
Վերջին օրէն առաջին օրն (ամսուն) եւ առաջինէն վերջինը :

ԽԸ

Անոնք որ արմաւի անապակի դինին կը քաշեն ,
Եւ անոնք որ գիշերն ի բուն Մեհրապին մէջ աղօթքի են,
Ոչ մէկը ցամաքը չէ, ամենքն ալ ջուրին մէջն են .
Մէկը (միայն) արթուն է, միւսները քուն են :

ԽԹ

Այս միտքը որ երջանկութեան ճամբուն մէջ հետախոյզ կը շրջի,
Օրը հարիւր անգամ կ'ըսէ քեզի .
« Խելամուտ եղի՛ր , ժամանակիդ այս մէկ վայրկեանին մէջ ,
Թէ դուն չես այն խոտը որ կը քաղուի եւ վերստին կը բուսնի »

Ծ

Անոնք որ իմացականութեան եւ քննութեան գերի են,
Գոցութեան ու չգոյութեան անձկանքին մէջ կորնչեցան .
Գնա՛ դու , ո՞վ պարզամիտ , եւ խաղողին ջուրն ընտրէ՛ ,
Զի պարզամիտները աղօթներ են չամիչներուն (քով) :

ԾԱ.

Իմ գալէս երկրագոռնտին օգուտ ~~չեղաւ~~
Եւ մեկնելէս անոր գեղն ու տեղը չաւելնար :
Եւ ոչ մէկէն երկու ականջներս չլսեցին
Թէ այս գալս ու մեկնիլս ի՛նչ բանի համար եղաւ :

ԾԲ

Սիրոյ ճանապարհին մէջ պիտի ջնջուինք ,
Ճակատագրի ճանկին մէջ պիտի խորտակուինք .
Ո՛վ քաղցրագէ՛մ Սաքի : դու ծոյլ մի՛ նստիր,
Գինի՛ տուր , զի հող պիտի դառնանք :

ԾԳ

Հիմա որ երջանկու թեմէ անունը լուկ կը մնայ ,
Տհաս գինիէ զատ ոչ մէկ հասուն բարեկամ չի մնար ,
Գինիի գաւաթէն ետ մի՛ քաշեր բերկրալից ձեռքդ,
Այսօր որ բաժակէ զատ ձեռքդ բան չի մնար :

ԾԴ

Քալող զրչին գծածը երբեք ուրիշ գոյն չի փոխուիր,
Հոգսով մաշիլը լեարդն հատցնելէ ուրիշ արդիւնք չունի .
Եթէ բոլոր կեանքիդ մէջ արեւն խմես ,
Կաթիլ մը չաւելնար քան այն որ (սահմանուած) է :

ԾԵ

Ո՛վ սիրտ՝ մի՛ փնտռեր կարեվեր հոգիներու ընկերութիւնը ,
Մի՛ զբաղիր յափշտակեալ հոգիներու հրայրքովը .
Տէրվիչներու ճանապարհին (արդարութեան) չապիկը զգեցիր
Գուցէ ընդունելի դառնաս (Աստուծոյ) ընդունականներուն :¹⁴

ԾԶ

Անոնք որ բնութեան մասնիկներ՝ երկինքը կը զարդարեն ,
Կուգան ու կ'երթան եւ բնութեան միջոցաւ նորէն կուգան .
Երկնքին փէշին եւ Գետինն զրպանին մէջ
Արարածներ կան որ ցորչափ Աստուած չմեռնի՝ պիտի ծնին

ԾԷ

Անոնք որ հաւատքի հիմունքը կեղծիքի վրայ կը դնեն ,
կուգան եւ հոգիի ու մարմնի մէջ խափը կը դնեն .
ես նորէն գինիի փարչը այն ատեն մէկդի կը դնեմ
երբ՝ իբր թէ աքաղաղ ըլլայի՝ գլխուս վրայ սղոց դնեն :

ԾԸ

Մարմինները որ կը բնակին այս երկնքի կ'մարը ,
իմաստուններուն տարակուսանքի պատճառներն են .
նայէ՛ որ իմաստութեան թելին ծայրը ձեռքէդ չ'ախցնես ,
Զի խորհմուտներուն անգամ գլո խը կը դառնայ :

ԾԹ

Ես այն մարդը չեմ որ ոչնչացու մէս ինձ վախ բերեմ ,¹⁵
Զի այն կէսը ինձի աւելի անուշ կուգայ քան այս կէսը .
Հոգի մըն է զոր ինձ Աստուած փոխ տուած է ,
Կը յանձնեմ երբ յանձնելու ժամը գայ :

Կ

Այս կեանքի կարաւանը խորհրդաւոր կ'անցնի .
Ջանա՛ բռնե՛լ վայրկեանը որ բերկրանքով կ'անցնի .
Սա՛քի, ընկերներուդ վաղորդային հոգովը ինչո՞ւ կը տանջուիս .
Գինիի բաժակը տո՛ւր, զի գիշերն ահա կ'անցնի :

ԿԱ

Ալեւորած գլխովս՝ քու սէրդ զիս վարմը ձգեց ,
Եթէ ոչ՝ ուրկի՞ց իրար հանդիպեցան իմ ձեռքս եւ այս քաժա-
կը գինիի .
Սիրականս խորտակեց այն հրաժարման ու խոր զոր միտքս ընե՛լ
տուաւ .
Ու եղանակը պատուեց այն հանդերձը զոր համբերութիւնը կարեց :

ԿԲ

Թէպէտ գինին (մեր երեսին) քողը պատուեց,
Յորչափ հոգի կրեմ՝ չպիտի զատուիմ գինիէ .
Ես զարմանքի մէջ եմ մնացած գինի ծախողներուն վրայ
Թէ իրենց ծախածէն լաւագոյն ի՞նչ պիտի գնեն :

ԿԳ

Այդքան չնորհք ու բարութիւն ի սկզբան ինչո՞ւ եղաւ,
Ու բերկրանքի ու նազանքի մէջ իմ պահուիլս ի՞նչու եղաւ .
Հիմա համակ սիրտս ճմլել կը ճգնիս ,
Բայց ես ի՞նչ մեղք գործած եմ, նորէն կ'ըսեմ՝ ի՞նչ եղաւ :

ԿԴ

Մտքիս մէջ հուրիակերպ կուռքերու ըզձանքը թող ըլլայ ,
Ձեռքիս մէջ ամբողջ տարին խաղողի ջուրը թող ըլլայ .
Ինծի կ'ըսեն՝ «Աստուած քեզի զղջում տայ»,
Ան չի տար ինքնին , ես չեմ ընկեր, հեռո՞ւ ըլլայ :

ԿԵ

Գինետան մէջ լուացում չէ կարելի բայց միայն գինիով ,
Եւ այն անունը որ արատուած է՝ չի մաքրուիր .
Ուրա՛խ եղիր , զի մեր ժուժկալուծեան քողը
Այնպէս պատռած է որ ա՛լ չի կարկտուիր :

ԿԶ

Տան մը երգիքին վրայ տեսայ մարդ մը առանձին
Որ կաւը կը կոխկրտէր ու զայն կ'արհամարհէր .
Այն կաւը խորհրդաւոր լեզուով անոր ըսաւ .
«Գիտցի՛ր որ դուն ալ ինծի պէս բաւական պիտի կոխկրտուիս »

ԿԷ

Անուշ օր մըն է եւ օդը ոչ ջերմ է ոչ ցուրտ,
Անձրեւը վարդենիին երեսէն փոշին համակ լուացած է,
Պլպուլը պահլաւիկ լեզուով դեղնած վարդին
Շարունակ աղերս կը թափէ թէ գինի պէտք է խմէ :

ԿԸ

Գլխուդ փորձանք գալէն առաջ ,
Հրաման տո՛ւր որ վարդագոյն գինի բերեն .
Դուն ոսկի չես , ո՛վ անգէտ պակասամիտ , որ քեզ
Հողին տակ դնեն ու վերստին լոյս հանեն :

ԿԹ

Հոգ տարէք՝ գինիի բաժանիլ ինձ ուժ տալ
եւ սաթանման դեղնած դէմքս յակիրթի պէս ընել .
Երբ մեռնիմ երթամ, գինիի մէջ լուացէք զիս,
եւ որթի փայտէն դազաղիս տախտակ ըրէք :

Հ

Ո՛վ Շահ, հակառակորդ Խոսրովի գահուն քեզ վիճակեցուց
եւ քեզի համար թագաւորական ձին զարդարեց .
Երբ ոսկեամբակ երկվարդ շարժիլ սկսաւ,
Ոտք զնելով հողին վրայ, հողը ոսկեշող ըրաւ¹⁶ :

ՀԱ

Այն սէրը որ փոխաբերական է փայլ չունի¹⁷,
Կիսամեռ կրակի նման՝ տապ չունի .
Սիրահար այն է որ ամ ու ամիս ցայդ ու ցերեկ՝
Դիւր ու դադար, կեր ու քուն չունի :

ՀԲ

Ճակատադրին գաղտնիքներու կնճիռները ոչ մէկը չլուծեց ,
Պարունակին ծիրէն դուրս ոչ մէկը մէկ քայլ ոտք չդրաւ .
Վասնզի, կը տեսնեմ, սկսնակէն ու փորձառուէն,
Անկար անձեռնհաս է ով որ մօրմէ ծնած է :

ՀԳ

Սակաւապէս եղի՛ր աշխարհէս եւ գոհ ապրէ՛ ,
Եւ ժամանակին բարիքէն ու չարիքէն անկախ եղի՛ր .
Ձեռքիդ մէջ լոնէ՛ բաժակն ու գեղուհիին խոպոպները, զի շուտ
Ամէն բան կ'անցնի ու սա մէկ քանի օրս մեզի չի մնար :

ՀԴ

Երկինք ամպերէն նարկիզներ կը թափէ ,
Կարծես մարգերուն վրայ ծաղիկ կը թափէ .
Շուշան բաժակէն վարդ գինի թափեմ ,
Մինչ մանուշակ ամպերը յասմիկ կը թափեն :

26

Գինի կը խմեմ ես ինչպէս ամէն մարդ որ ինծի պէս ճանաչող է .
Իմ գինի խմելս Անոր համար թեթեւ բան է .
Իմ գինի խմելս Աստուած սկիզբէն գիտէր ,
Եթէ գինի չխմեմ՝ Աստուծոյ գիտութիւնը անգիտութիւն կ'ըլլայ :

27

Թոյլ մի՛ տար որ հոգը քեզ գրաւէ
Ու զուր վիշտը կեանքդ լեցընէ .
Մի՛ լքաներ գիրքն ու սիրուհին շուրթը ու մարդին շուրթը՝
Դեռ հոգը քեզ չգրաւած :

28

Դինի խմէ՛ որ քենէ փարատէ բազմատեսակ հիւանդութիւններ
Ու եօթանասուներկու ազգերու մտածմունքը փարատէ .
Մի՛ պահք բռներ այդ գեղէն , գի անկի,
Մէկ ումպ եթէ խմես՝ հազար ցաւդ կը փարատէ :

29

Թէպէտ դինին հարամ է բայց, թէ քով կը խմէ,
Եւ յետոյ՝ ի՞նչչափ, եւ դարձեալ որի՞ հետ կը խմէ .
Ամէն ատեն որ այս երեք պայմաններն ուղիղ ըլլան՝ ըսէ՛ ,
Ո՞վ գինի խմէ, թէ որ իմաստուն մարդը չխմէ :

30

Գինի խմէ՛ զի մարմինդ հողին ներքեւ հիւլէ կ'ըլլայ,
Գոռ փոշիդ անկէ ետքը բաժակ ու ըմպանակ կ'ըլլայ .
Անփոյթ եղի՛ր Դժոխքէն եւ Դրախտէն ,
Խեղացին այդպիսի բաներու վրայ ինչո՞ւ խաբուի :

31

Ժամանակ է որ աշխարհս զեփրեռնորով զարդարուի ,
Ու անձրեւի հեղմունքէն աչքերը բանայ .
Մովսէսի ձեռքը ճիւղին վրայ փրփուրի պէս կ'երեւայ .
Յիսուսի շունչը հողէն վեր կուգայ :

20.

Ամէն մէկ ու մպը դըր Սաքին հօգին վրայ կը ցանէ
Տոչորած աչքի մը մէջ կսկիծի կրակ մը կը մարէ .
Բարձրեա՛լդ Աստուած, դու գինին շնորհեցիր՝
Զուր մը որ հարիւր ցաւէ սիրտը կ'ազատէ :

21.

Ամէն առաւօտ որ կակաչի դէմքը ցօղը կը կրէ
Մանուշակին ծայրերը արօտին մէջ վար կը հակին .
Ճշմարի՛տ, ինծի վա գի կոկոնն անուշ կուգայ
Զի ան իր փէշերը շուրջն ամփոփած կը կրէ :

22.

Ընկերներ՛ ր, երբ միաբան մէկտեղ հաւաքուիք,
Պէտք է որ բարեկամիդ յիշէք սրտանց .
Երբ անուշահամ գինին խմէք միասին
Ու կարգն ինծի գայ՝ գլխիվայր ըրէք (բաժակը) :

23.

Ընկերներ երբ միաբան ասն մը ընէք,
Եւ զուարճանաք իրարու զեղով,
Երբ Սաքին մոգական գինին ձեռքը բռնէ,
Հէգ այսինչը աղօթքնուդ մէջ յիշեցէք :

24.

Մէկ բաժակ գինի հարիւր սիրտ ու գէն կ'արժէ,
Մէկ ումպ գինի Զինու աշխարհը կ'արժէ .
Յակինթ գինիին զատ աշխարհի երեսը չկայ
Թթու մը որ հաղար անուշ հոգի արժէ :

25.

Եթէ ան կ'ուզես՝ զատուէ՝ կնոջմէ ու որդւոցմէ,
Առնաբար ընտանիներէդ ու բարեկամներէդ զատուէ՝ .
Ամէն բան որ կայ՝ ճանապարհի վրայ արդելք է քեզ .
Արգելքներով ի՞նչպէս ճամբայ կ'երթաս . մէկդի նետէ՛ արգելքը :

25

Այդ յակինթը յստակ ապակի մէջ բե'ր ,
Ամէն ազատներու այդ ընկերն ու մտերիմը բե'ր ,
Քանի որ գիտես թէ այս հողեղէն աշխարհիս տեւողութիւնը
Հողմ է որ շուտ կ'անցնի կ'երթայ— գինի բե'ր :

26

Ելի'ր եւ այս տանջուած սրտին դարման բե'ր ,
Ան մշկահոտ վարդագոյն գինին բե'ր ,
Երբ հոգերու սիրտբացիկ դեղը կ'ուզես ,
Յակինթ գինի եւ մետաքս վին բե'ր :

27

Երէկ շուկան բրուտ մը տեսայ ,
Սաստիկ կը ծեծէր թարմ կաւը ,
Եւ ան կաւը խորհրդաւոր լեզուով իրեն ըսաւ .
« Ես ճիշդ քեզի պէս եղած եմ, զիս լաւ պահէ » :

28

Խմէ' սա գինիէն որ յաւիտենական կեանք է ,
Խմէ' անկէ որ երիտասարդութեան հաճոյքին դրամագլուխն է ,
Անկէ որ կրակի պէս այրող է, բայց հոգերը
Կենդանարար ջուրի պէս կը յարդարէ :

29

Կրօնքի կանոնները մի' կատարեր, եւ պատուիրանները զանց ըրէ' .
Եւ ան պատուր որ ունիս՝ մի' զլանար ոչ մէկուն .
Մի' անիրաւեր ոչ մէկուն , եւ ոչ մէկուն սիրտը մի' ցաւցներ .
Անգիւրի աշխարհի գործը ե'՞ր վրաս կ'առնեմ, գինի բե'ր :

30

Գինին վարդին կարմրութիւնն է, եւ գաւաթը վարդի ջուր է
կարծես ,

Բիւրեղ առիւի մէջ մաքուր սուտակ է կարծես ,
Ջուրին մէջ հալած յակինթ է կարծես .
Լուսնին լոյսը արեւուն լոյսին քողն է կարծես :

ՂԳ

Հրաժարումի ամէն ու խառ որ ըրի վերստին դրժեցի .
Անունի եւ համբաւի դուռը գէմս վերստին փակեցի ,
Զիս մի՛ մեղադրէք եթէ խենթութիւն ըրի ,
Զի սիրոյ գինիէն վերստին գինով եղայ ես :

ՂԴ

Ճշմարտապէս եւ ոչ այլաբանօրէն՝
Մենք խաղին նիշերն ենք եւ Երկինք՝ խաղացողը .
Կը խաղցունինք ամէնքս Դոյութեան տախտակին վրայ ,
Ոչնչացման սնտուկը կ'երթանք կրկին՝ մէկիկ մէկիկ :

ՂԵ

Ո՛վ սիրտ, քանի որ աշխարհի ճշմարտութիւնը այլաբանութիւն է,
Ի՞նչ այդքան կը խռովիս այս ցաւէն ու անկումէն ,
Մարմինը ճակատագրին յանձնէ՝ ու ժամանակին հետ յարմարէ՛ ,
Զի քալած գրիչը քու խաթերդ համար ետ չդառնար :

ՂԶ

Վարդին երեսին վրայ ամպէն քող կայ դեռ .
Բնութեանս ու սրտիս մէջ գինիի միտում կայ դեռ .
Մի՛ քունը ըլլար , միթէ քունի ատե՞ն է դեռ .
Միբակա՛ն , գինի՛ տուր , զի տիւ է դեռ :

ՂԷ

Գնա՛ , փռչի նետէ՛ երկնքի զլիւռն վրայ ,
Գինի խմէ՛ եւ գեղադէմներու շրջանը նորոգէ՛ .
Միթէ ժա՞մ է այս պաշտամունքի , միթէ ժա՞մ է աղօթքի .
Զի բոլոր զնացողներէն մէկը չեկաւ կրկին :

ՂԸ

Լեցո՛ւր դաւաթը , զի ձիւնագոյն կուգայ տիւ .
Ան գինիէն որ սուտակ է՝ անկէ զոյն սորվէ՛ .
Վե՛ր առ երկու հալու երկայտ ու ղուարթացո՛ւր ընկերութիւնը ,
Մէկ փայտը «սազ» ըրէ՛ , ու միւսը այրէ՛ : 18

ՂԹ

Մեր սովորական անսովորական դարձանք ,
«Հրաժարիմք» ըսինք համակ հինգ նամակներուն .
Ուր որ գաւաթը կայ՝ մեզ կը տեսնես ,
Երկնցուցած պարանոցնիս՝ ինչպէս շիշին պարանոցը :

Ճ

Կուժին շուրթին պնդեցի շուրթս սաստիկ կարօտով ,
Հարցնելու իրմէ երկար կեանքի միջոցը .
Շուրթն իմ շրթիս դրաւ եւ ինծի մրմնջեց .
«Գինի խմէ՛ , զի այս աշխարհս չեա զար կրկին » :

ՃԱ

Խորհուրդ կուտամ՝ եթէ ինծի տկանջ դնես .
Աստուծոյ համար՝ մի՛ հազնիր կեղծիքի հագուստը .
Հանգերձեալը ամէն ժամ է եւ աշխարհս մէկ բոպէ .
Բոպէի համար յաւիտենի թաղաւորութիւնը մի՛ ծախեր :

ՃԲ

Խայեա՛մ , եթէ գինիէն արբեցած ես , ուրա՛խ եղիր ,
Եթէ սուտակադէմի քով նստած ես , ուրա՛խ եղիր ,
Քանի որ՝ հուսկ ուրեմն՝ չգոյ պիտի ըլլաս ,
Երեւակայե՛ք թէ չգոյութիւնը զոյութիւնն պէս է , ուրա՛խ եղիր :

ՃԳ

Բրուա՛ի մը աշխատանոցը գացի երէկ ,
Տեսայ երկու հազար կուժ , խօսուէն ու անխօս .
Յանկարծ կուժերէն մէկը վրայ բերաւ խստօրէն .
«Ո՞ւր է բրուա , եւ կուժ գնող , եւ կուժ ծախող » :

ՃԴ

Այն ոգիէն որ անապակ գինի կը կոչեն ,
Աւեր սրտի դարման կը կոչեն ,
Երկու երեք ծանրօրէն լեցած բաժակ դրէ՛ք իմ առաջս . . .
Բարի ջուրն ի՞նչու չար ջուր (չէր-ապ) կը կոչեն¹⁹ :

ձԵ

Մէկիկ մէկիկ բարեմասնութիւններս՝ դիտէ՛ եւ մեղքերս տառ-
նեակներով ներէ՛ .

Ամէն յանցանք որ անցաւ գնաց՝ Աստուծոյ համար ներէ՛ .

Զրիարար մի՛ աւելցրներ վրէժի կրակը .

Մէհմէտի փոշի՛ն իմ գլխուս, ներէ՛ :

ձԶ

Գինին գաւաթին մէջ — ճշմարի՛տ — հոգի է փափուկ

Շիշին մարմինին մէջ ոգի է փափուկ .

Արժանի չէ բնաւ ծանր ընկեր գինիի՛

Բաց ի գինիի բոժակէն, զի այն ծանրն է փափուկ :

ձԷ

Մինչեւ ե՞րբ (է աւօր) ապայց յաւիտենէն, ու մինչեւ ե՞րբ
սկիզբի օրէն .

Բերկրանքի ժամանակ է . գինիին չկայ փոխանակ .

Իմ մոռիս չափողութենէն անցան տեսականն ու գործնականը .

Ամէն կնճռոտութիւն՝ գինի՛ն կը լուծէ :

ձԸ

Այս երկնակամարը ուրուն ներքեւ յապուչ կը շայինք,
Մոգական լապտերի նմանութեամբ բան մը գիտենք զայն .
Արեւը լապտերին ճրագը գիտցի՛ր, եւ տիեզերքը՝ լապտեր,
Մենք գէմքերու պէս ենք որ մէջը կը դառնանք :

ձԹ

Անձիս վրայ միշտ չեմ իշխեր, ի՞նչ ընեմ,
Եւ արարքներուս վրայ հոգի մէջ եմ, ի՞նչ ընեմ .
Կը խորհիմ թէ շնորհ ընելով պիտի ներեա ինծի .
Ամէնալուս համար որ տեսար թէ ի՞նչ ըրի, — ի՞նչ ընեմ :

ձԺ

Վեր ելլեմ ու անապակ գինի միտք ընեմ,
Երեսիս գոյիը յոննապի գոյնին պէս ընեմ .
Սա աւելորդախոյզ իմացականութեանս երեսին
Բուռ մը գինի նետեմ այնպէս որ զայն քուն ընեմ :

ՃԺԱ.

Մինչեւ ե՞րբ իմացա՞վա՞նք թե՛ քան
Բնութեան մէջ ի՞նչ է թէ՛ մէկ տարի
Ըլլանք կամ մէկ օր .
Լեցո՛ւր գինիի գաւաթը յառաջ քան որ
Մենք բրուաներու աշխատանոցին մէջ
կուժ ըլլանք :

ՃԺԲ

Քանի որ այս վաճառի մէջ մեր կացքը
մնացական չէ ²⁰,
Առանց Սաքի ու սիրականի
չարչարանք է կեանքը .
Մինչեւ ե՞րբ հինի ու նորի վրայ
(մտածել), ո՛վ հետաքնին մարդ .
Քանի որ ես կ'երթամ,
աշխարհ ի՞նչ հոգ թէ՛ նոր
ըլլայ կամ հին :

ՃԺԳ.

Քեզ սիրելով հարիւր կերպ
նեղութիւն կը կրեմ ,
Եւ եթէ այդ ու խախտ
գրծեմ , տուգանք կը կրեմ .
Եթէ կեանքը զո՞հ երթայ քու
անգլխութիւններուդ ,
Գոնէ պակաս է քան
մինչեւ դատաստանի օրը
կրելս :

ՃԺԴ.

Քանի որ աշխարհս Ոչնչացում է,
եւ արուեստական կերպով
կը վարուիմ ,
Միայն զուարթութեան ու
փայլուն գինիի հետ կը
միաբանիմ .
Կ'ըսեն ինծի թէ՛ Աստուա՛ծ
զղջում տայ ,
Ինքը՝ չտուաւ , եւ եթէ
տայ , ես ի՞նչ ընեմ :

ՃԺԵ

Թէպէտ մզկիթը աղերսանքով
եկած եմ ,
Վալլա՛հ՝ նամազ ընելու
համար եկած չեմ .
Մէկ օր մը Սէտհատէ մը
պակսեցուցի ,
Ան հինցաւ ու կրկին
կրկին եկած եմ :

ՃԺԶ

Երբ օրհասի ոտքին տակ
ընկճուած ըլլամ ,
Եւ կեանքի յոյսէն կտրուած
ըլլամ ,
Զգո՛յն եղի՛ք՝ իմ հողէս
բաժակէ զատ բան մի՛
ընէք .
Գուցէ երբ բաժակը լեցուի,
վերակենցաղ ըլլամ :

ՃԺԷ

Սիրտը խնդիր չղներ խայթին ու ծուղակին մէջ .
Միտք մը ունիմ դէպ ի մղկիթ եւ միտք մը դէպ ի բաժակ .
Այսու ամենայնիւ մենք ու գինի ու սիրականը չարունակ
Գինետան մէջ հասուն լաւ են քան աղօթարանը տհաս :

ՃԺԸ

Սուաւօտ է . վայրկեան մը վարդագոյն գինիին զարնուինք .
Եւ այս անունի ու պատիւի չիշը քարին զարնենք .
Ձեռք քաշենք երկայն յոյսէ .
Երկայն խոպուպներու եւ քնարին քղանցքին հետ խաղանք :

ՃԺԹ

Խորշ մը , եւ երկու հաց աշխարհէս նախընտրեցի,
Եւ մեծութեան ու վեհութեան փափաքանքը մէկդի ըրի .
Սրտանց ու հոգիէս Տէրվիշութիւնը գնեցի .
Տէրվիշութեան մէջ մեծ չքեղութիւն տեսայ :

ՃԻ

Ես չգոյութեան ու գոյութեան արտաքինը գիտեմ,
Ես ամէն բարձրի ու խոնարհի ներքինը գիտեմ .
Այսու ամենայնիւ իմ գիտութեանս վրայ թող ամչնամ
Եթէ գինովութենէ վեր աստիճան մը գիտեմ²¹ :

ՃԻԱ

Ժամանակ մը՝ մանկութեան ատեն՝ ուսուցչի քով եղանք,
Ժամանակ մը ուսմունքով գոհսիրտ եղանք .
Խօսքին վերջը՝ տե՛ս թէ մեզի ինչ հանդիպեցաւ —
Ջուրի պէս եկանք ու հովի պէս եղանք :

ՃԻԲ

Անոր որ հմուտ է աշխարհի գաղտնիքներուն՝
Աշխարհի ուրախութիւնն ու հոգը հաւատար է .
Քանի որ աշխարհիս չարն ու բարին վերջ պիտի գտնեն ,
Կ'ուզես՝ համակ հոգ եղիր, կ'ուզես՝ համակ դարման :

ձԻԳ

Որչափ կրնաս, արբեցողին հետևող եղի՛ր,
Աղօթքի ու պահքի հիմերը աւերէ՛ .
Ուղիղ խօսք լսէ՛ Օմար խայեամէն,
Գինի խմէ՛, ճամբան աւազակ եղի՛ր եւ շնորհներ ըրէ՛ :

ձԻԴ

Քանի որ մարդուս արդիւնքը այս եղտիւրին մէջ
Ուրիշ բան չէ բայց միայն ցաւ կրել կամ հոգի տալ,
Գոհիրտ ա՛ն է, որ այս աշխարհէս շուտ գնաց,
Երջանիկ ան է որ բնաւ չեկաւ աշխարհ :

ձԻԵ

Տերվի՛չ, մարմինէդ պատռէ գիւտնկար քօղը,
Որ վրայ չտաս մարմինդ գիւտնկար քօղին համար,
Գնա՛ եւ աղքատութեան հին կապերտը կռնակիդ վրայ նետէ՛
Կապերտին տակ սուլթանական թմբուկ դարկ²² :

ձԻԶ

Սա շրջուն երկնքին վատ գործերը տե՛ս,
Եւ բարեկամներու անհետացումէն աշխարհս ամայի տե՛ս,
Որչափ կրնաս, դուն առանձնակ եղի՛ր ինքզինքիդ հետ,
Վաղը մի՛ խորհիր, երէկը մի՛ փնտռեր, ներկան տե՛ս :

ձԻԷ

Գինի խմել ու գեղադէմներու շուրջը դառնալ,
Լաւադոյն է քան մոլեռանդին կեղծաւորութիւն գործածել .
Եթէ սիրահարն ու արբեցողը Դժոխքի դատապարտեալ են,
Ուրեմն Դրախտի երեսը մէ՛կը չպիտի տեսնէ :

ձԻԸ

Կարելի չէ ուրախ սիրտը հոգի մէջ մաշեցնել,
Մարդուս երջանիկ կեանքը փորձաքարին վրայ չփել .
Չկայ այն անձը որ գիտակ ըլլայ թէ ինչ պիտի լինի .
Գինի՛ պէտք է եւ սիրական մը, ու ըստ հաճոյս երջանկանալ :

ՃԻԹ

Այս երկինքը իմ ու քու մաշտմին համար
Որս բռնած է իմ ու քու մաքուր հոգիին համար .
Դալարիքին վրայնտէ՛, ո՛վ իմ կուռքս, զի երկար ատեն չանցնիր
Մինչեւ որ դալարիք բուսնի իմ եւ քու հոգէն :

ՃԼ

Մեր գալէն ու երթալէն չահն ո՞ւր է ,
Մեր կեանքին իսկութեան չէնքին առէչն ո՞ւր է ,
Այնքա՛ն վափուկ գլուխ եւ ոտք՝ աշխարհս
Կ'այրէ , ու փռչի կը լինին — ծուխն ո՞ւր է :

ՃԼԱ

Փախի՛ր ամէն գիտութիւն ուսանելէ — լաւն ա՛յս է ,
Եւ գեղանիին խոպոպներուն ծայրէն կախուիլ — լաւն այս է .
Բաղդը քու արիւնդ չթափած՝
Դրան չիշին արիւնը գաւաթին մէջ թափէ՛ :

ՃԼԲ

Ահ , ես գինետան դուռը պէսերովս աւելցի .
Երկու աշխարհներուն չարիքին ու բարիքին հրաժեշտս ըսի .
Եթէ երկու աշխարհներն ալ գնտակներու պէս ոտքս իյնան ,
Փնուռեցէ ք զիս եւ գինովի նման քնացած ըլլամ :

ՃԼԳ

Ամէն բանէ՛ բացի գինիէ՛ պակսութիւնը լաւ է .
Եւ տաղաւարի մը մէջ գինով գեղուհիներու ձեռքէն՝ լաւ է .
Գինովութիւն եւ գալէնտէրութիւն ու մոլորանքը լաւ է .
Ումպ մը գինի լուսինէն մինչեւ Մահի լաւ է²³ :

ՃԼԴ

Սա երկնակամարը ամանի մը պէս է շրջած ինկած .
Որուն ներքեւ բոլոր իմաստունները գերի են ինկած .
Շիշին ու ըմպանակին բարեկամութիւնը ընտրէ՛ ,
Շուրթ շրթի եւ մէջտեղը՝ արիւն ինկած :

ձԼԵ

Տե՛ս , զեփրուէն վարդին քղանցքը պատուած է ,
Պլպուլը վարդին գեղեցկութենէն բերկրալից եղած է .
Վարդին հովանիին տակ նստէ՛ , զի շատ վարդեր
Հովէն հողին վրայ թափուեցան եւ հող դարձան :

ձԼԶ

Մինչեւ ե՞րբ այս հողը տանիմ թէ ունիմ կամ ոչ
Եւ թէ այս կեանքը երջանկութեամբ պիտի անցընե՞մ թէ ոչ .
Լեցո՛ւր գինիին բաժակը , զի անյայտ է
Թէ այս շունչը զոր ներս կ'առնեմ՝ դուրս պիտի տա՞մ թէ ոչ :

ձԼԷ

Այս անարդար կենցաղին հոգերուն անձնառուր մի՛ ըլլար ,
Մի՛ յիշեցներ մեզի ցաւը անոնց որ անցան գնացին .
Հուրիածին յասմիկածոց գեղուհիէն զատ բանի մը ոխրա մի տար ,
Առանց գինիի մի՛ ըլլար եւ կեանքդ հովի՛ մի՛ տար :

ձԼԸ

Թէպէտ կեանքիդ շրջանը վաթսուէն աւելի ըլլայ , մի՛ դներ
մէկդի .
Ուր որ ալ ոտք դնես , մի՛ դներ՝ գինով չեղած ,
Յառաջ քան որ գլխուդ գանկը կուծ ընեն ,
Դուն կուծը կռնըկէդ եւ տաշտը ձեռքէդ մի՛ ձգեր :

ձԼԹ

Ումպ մը հին գինի նոր թագաւորութենէ լա՛ւ է .
Դինիէն զատ ուրիշ ամէն բանէ ճամբադ հեռացո՛ւր , լա՛ւ է .
Բաժակը չարիւր անգամ Ծէրիտունի թագաւորութենէն լա՛ւ է²⁴ ,
Գլուխը ծածկող աղիւսը կայ-նոսրովի թագէն լաւ է²⁵ :

ձԽ

Անոնք որ առաջէն գնացած են , ո՞վ Սաքի ,
Ինքնավառահութեան հողին մէջ քնացած են .
Գնա՛ գինի խմէ՛ եւ ճշմարտութիւնն ինէ լսէ՛ .
Հով է ամէն ինչ որ ըսած են , ո՞վ Սաքի :

ՃԽԱ

Գինիիս չընծիճը կոտրեցիր, ո՛վ Տէր,
 Երջանկութեան դուռը դէմս դոցեցիր, ո՛վ Տէր,
 Իմ անապակ գինիս հողին վրայ թափեցիր,
 Հո՛ղ բերնիս՝ բայց դուն այլակերպ գինով ես, ո՛վ Տէր:

ՃԽԲ

Ո՛վ երկինք, ամէն գծուճ էակի բան կուտաս,
 Զերմուկներ, ու ջրադացք, ու ջրուղի կուտաս,
 Աղատ տոհմիկը գիշերուան հացին համար դրաւական մը դրաւ,
 Կարելի է այսպիսիներուն աւելի խիստ տաս, ո՛վ երկինք:

ՃԽԳ

Ո՛վ սիրտ, դուն առեղծուածային գաղտնիքներուն չես ըլլար
 հասու:
 Ճարտար գիտուններուն մտածումներու չես ըլլար հասու:
 Հոս գինիով ու բաժակով դրախտ մը սաղէ՛,
 Զի հոն ուր դրախտ է՝ կը հասնիս կամ չես հասնիր:

ՃԽԴ

Աշխարհիս խոհանոցէն դուն համակ ծուխ կ'ուտես,
 Մինչեւ ե՞րբ դոյ՛ր ԿԵ չդոյի հոքերը կրես,
 Դրամագլուխը չես ուզեր որ աղբիւրը կը պակսեցնէ,
 Ո՞վ կ'ուտէ դրամագլուխը, երբ դուն համակ շահը կը վայելես²⁰:

ՃԽԵ

Ո՛վ սիրտ եթէ մարմինի փռչիէն մաքրանաս,
 Դուն՝ հոլանի հոգի՝ երկինքի վրայ կը լինիս:
 Վերնագոյն երկինքն է քու կայանդ, թող ամօթ լինի քեզի
 Որ կուգաս եւ այս հողագունտին ծիրին բնակիչը կը լինիս:

ՃԽԶ

Քարին զարկի երէկ ապակիէ գինիին շիշը,
 Գինահար էի որ այսպիսի ստոր գործ ըրի,
 Բաժակը ինծի ըսաւ խորհրդաւոր լեզուով,
 « Ես քեզի պէս էի, դուն ալ ինծի պէս կը լինիս »:

ՃԽԷ

Վեր ա՛ռ բաժակ ու շիշ, ո՛վ ըղձալի՛,
Անուշ անուշ՝ զուարթօրէն շրջէ՛ այգին ու գետին շուրթը .
Բազում են ընտիր անձեր զոր չարարարոյ Երկինք
Հարիւր անգամ բաժակ, եւ հարիւր անգամ շիշ ըրաւ :

ՃԽԸ

Ուղեւորած ճամբուս վրայ հազար տեղ թակարդ կը դնես,
Կ'ըսես «կը բռնեմ քեզ եթէ ոտքդ մէջը դնես» .
Հիւլէ աշխարհս քու տնօրինութենէդ զերծ չէ,
Դուն կը տնօրինես եւ ինծի ապստամբ անուն կը դնես :

ՃԽԹ

Կ'ուզեմ տիկ մը ոռտակ գինի եւ Տիվան մը,
Օրապահիկ մը եւ կէս նկանակ մը հացի .
Եւ թէ ես ու դուն աւերակի մը վրայ նստած ըլլայինք,
Աւելի քաղցր կ'ըլլար քան պետութիւնը Սուլթանի :

ՃԾ

Այսքան վուր վիշտ մի՛ կրեր, ուրախ ապրէ՛
Եւ անարգարութեան ճամբուն մէջ դուն արդարութեամբ ապրէ՛ .
Քանի որ այս աշխարհիս հոսկ գործը չգոյութիւն է
Երեւակայէ՛ թէ չգոյ ես եւ ազատ ապրէ՛ :

ՃԾԱ

Որքան որ կը նկատեմ՝ ամէն կողմ
Այգիին մէջ հոսում կայ կոսար գետէն .
Անապատը Դրախտինման կը լինի, Դժոխք՝ կ'ըսես՝ անհետացաւ,
Նստէ՛ Դրախտի մէջ՝ զրախտաղէմին հետ :

ՃԾԲ

Ուրախ եղի ր որ գործդ եփեցին երէկի օրն .
Ապահովուեցաւ քու բոլոր աղերսանքներէդ երէկի օրն .
Դուն ուրախ ապրէ՛ զի առանց քու հոգածութեանդ
Սահմանեցին քու վաղորդայնիդ գործը երէկի օրն :

ՃԾԴ

Սաւաակ գինին հոսեցո՛ւր կապալի գոյնով մաքուր .
Գաշէ՛ շինին պարանոցէն արիւնը մաքուր ,
Զի այսօր գինիի բաժակէն դուրս՝ չկայ ինծի
Մէկ բարեկամ որ կրէ սիրտ մը մաքուր :

ՃԾԴ

Սրտիս ականջին ըսաւ Երկինքը ծածկաբար .
« Նախասահմանուած տնօրէնութիւնը ինէ՛ գիտցիր :
Եթէ իմ հոլովումիս մէջ ես մատ ունենայի,
Ես ինքս կը փրկուէի գլխի պտոյտէ » :

ՃԾԵ

Եթէ ցորենէ հացի նկանակ մը պատահի ,
Տիկ մը գինի , ոչխարի իրան մը ,
Եւ ես ու դուն աւերակի մը վրայ նստած ,
Երջանկութիւն կը լինէր ան՝ Սուրբանական ստեմանէ դուրս :

ՃԾԶ

Եթէ այսուհետեւ ձեռքդ դայ գինիի երկու չափ ,
Գինի խմէ՛ ամէն ժողովի ու հաւաքումի մէջ ,
Զի Ան որ աշխարհը յարդարեց՝ զերծ է հոգ տանելէ
Քուկինիդ պէս պելսի , իմինիս պէս մօրուքի վրայ :

ՃԾԷ

Եթէ իմ գալս ինձմով ըլլար , չէ՛ք դար .
Եւ եթէ նոյնպէս երթալս ինձմով ըլլար՝ ո՞ւր կ'երթայի .
Անկէ աւելի աղէկ չէ՞ր ըլլար , որ այս հողեղէն աշխարհիս մէջ
Ո՛չ գայի , ո՛չ երթայի , ո՛չ ըլլայի :

ՃԾԸ

Բամազանի ամիսը գնաց եւ չէ՛վալը կուգայ ,
Աճումի, երջանկութեան , ասողի եղանակը կուգայ ,
Եկաւ ատենն որ՝ շիներ կոնակնուն վրայ՝
Կ'ըսեն՝ Ե տ , Ե տ , բեռնակիր կուգայ²⁷ :

10068

1. «Գոհէր Սուֆաէն» (մարգրիտներ թելէ անցընել, կամ համրել շինել) Պարսիկները սովոր են փոխաբերաբար գործածել «տաղեր գրել» իմաստով, Հաֆըզ ունի «Երբ տաղեր կը յօրինես, մարգրիտներու համ-
րիչ մը շինել կը թուիս»։ Ունինք հայերէն նմանօրինակ ասութիւն
մը՝ «տաղս ոլորել»՝ տաղ յօրինելու իմաստով։

2. Սմբողջ այս քառեակը՝ Տիվանի ծանօթ կառգէն դուրս հոս դը-
րուած, քանի որ «էլիֆ»ով վերջացող տաղերուն կարգին մէջ դրուա-
ծ է, մինչդեռ ուրիշ գրով, «վ»ով կը վերջանան այս քառեակին տողե-
րը, շինծու եւ եկամուտ ըլլալ կը թուի, թերեւս օրինակողին կողմէ,
որ գործին ձեռնարկելու պահուն հարկ համարեր է տեսակ մը ջատա-
գովութիւն ընել ի նպաստ Օմարի։ Ամէն գիպուածի մէջ, օմարական
չէ կրօնական վարդապետութիւն մը հաստատել ո եւ է քառեակի մէջ,
ինչպէս եղած է այս Ա. քառեակին մէջ։

3. «Մեհրաբ»ը մզկիթներու մէջ այն տեղն է որ ցոյց կուտայ Մէք-
քէի ուղղութիւնը որուն պէտք է դառնայ ամէն միւս յիման աղօթած
պահուն։

4. «Այէտ» որ «քերթուած» թարգմանուած է այս քառեակին մէջ
երկու նշանակութիւն ունի պարսկերէնի մէջ, թէ՛ «նշան», «խազ»
կը նշանակէ, եւ թէ՛ Գուրանի մէկ ոտանաւոր տողը։ Քառեակը
կը դառնայ գլխաւորապէս այս բառախաղին վրայ, Օմար դեռ ուրիշ
քանի մը քառեակներու մէջ հանճարաբանութիւնները կը ճարտարէ

բառախաղներու միջոցով, խաղ մը որ մեծ յարգ ունէր եւ ունի միշտ պարսիկ մտաւարականներու քով: Սմար չփախցներ առիթ այս ճիւղին մէջ ալ ցուցնելու իր մտքին զիւրաթեքութիւնը:

5. «Աւեր օճախ» այսինքն քաղքին դուրսերը ամայի, աւերակ տեղ մը, ուր սովորաբար կը գտնուէին Պարսկաստանի մէջ գինեւորներ:

6. «Կծուանուշ» (մէյխօշ) կէս-կծու, կէս-անուշ արեւելեան գինինեւորուն եւ իր կեանքին մէջ Օմարի ներկայացուած այս բաղդատութիւնը շատ բնական է:

7. «Մովսէսի ձեռքը» յաճախ կ'ակնարկուի արաբ եւ պարսիկ գրականութեանց մէջ իբր հրաշքի մը առարկայ: Գուրանի մէջ կ'ըսուի թէ այս հրաշքը Փարաւոնի առջեւ կատարեց «եւ հանեց իր ձեռքը ծոցէն, եւ ահա ճեփ-ճերմակ երեւցաւ ներկաներուն»: Էլ Բէդէվի մեկ-նիչը կ'ըսէ թէ Մովսէս շատ թուխ մարդ մըն էր, եւ թէ «իր ձեռքը աւերու պէս փայլուն դարձաւ»:

8. Յիսուսի չուշչին կենդանատու զօրութիւնը թէ՛ քրիստոնէից եւ թէ՛ մահմետական աւագնութեանց մէջ յիշուած է: Գուրանի մէջ (Գ. գլուխ) կը կարդանք «Ձեր առջին հողէ պիտի չինեմ թռչունի մը կերպարանը, յետոյ պիտի չնչեմ վրան եւ թռչուն պիտի դառնայ»:

9. «Ճանապարհը» հոս ճանապարհը սոփիական վարդապետութեան բառ մըն է, որ կրնանակէ ճշմարիտ էութեան տանող կեանքի ճանապարհը: Պոտտայական կրօնքի մէջ ալ նոյն իմաստով կը գործածուի «ճանապարհը», հաւատացեալին վրայ հարկադրելով հոգեկան հրահանգներու կեանք մը որով հոգին կը զերծանի պատրանքներէ եւ կը հասնի ճշմարիտ էութեան: Ամէն կրօնագիր իր մէջ զգացած է հոգեկան զօրութիւն մը որ հեղինակութիւն կուտայ իրեն գոչելու բարձրաբարբառ, «Ես եմ ճանապարհը»:

10. «Էլիֆ ըսէ՛, ա՛լ բան մի՛ ըսեր»: «Էլիֆ» արաբ ու պարսիկ այբու-բենին առաջին գիրը, խորհրդաւոր իմաստ մը առած է Արեւելքի մէջ, իբր մի միակ հարկաւոր գիրը, իբր միակերթիւ ուրկէ ծագում կ'առնեն բոլոր միւս թիւերը, իբր «մին Աստուած»: «Էլիֆ կաֆատ» ծառթ Արեւելեան աստութիւն մըն է որ կը նշանակէ «Էլիֆը կը բաւէ»:

11. այս քառեակին մէջ կրկնակ յանգ մը կը գործածէ Օմար. «Տէր խանէ էկէր քիւ էսթ, եէք հարֆ պիւ էսթ»:

12. «Ձի ու զղեակ ու փիղ ու զօրք ու թագուհի» ճատրակի թագաւորական խաղին մէջ ծանօթ նիշերն են: Ձի (ասպ), զղեակ կաւրեւս (րուխ), փիղ (պիլ), զօրք (բիզէք), (թագուհի) ֆէրզին, ճատրակ (սատրան), այս բառերին պարսկերէն ճատրա, յետոյ՝ սատրա, բառէն ծագած է որ կը նշանակէ չորս, 64 հատ չորեքկուսիներով կամ քառակուսիներով կազմուած ըլլալով տախտակը որուն վրայ կը խաղցուի խաղը: Անհիմն են բոլոր միւս աստղաբանութիւնները, ինչպէս սատրէն (հարիւր հոգ), չէհ-րէն (թագաւորական հոգ), եւն:

13. «Քանի որ կեանքը կ'անցնի, ի՞նչ է Պաղտատ, ի՞նչ է Բահլ»: Սեյճուքեանց օրով երկու ամենէն փարթամ, չրեղ եւ մեծափառ քաղաքները մօտաւոր Ասիոյ մէջ: Պաղտատ ծանօթ է, Բահլ խորասանի գլխաւոր քաղաքներէն մէկն է:

14. Ծե քառեակը ամբողջ՝ սոփիական վարդապետութեան ծաղրանք մը ու միանգամայն բառախաղերու հիւսուածք մըն է: «Մեշղուլ մի-չէվ պէ աշքը մէշղուլի չէնտ» (Մի՛ զբաղիր յափշտակեալ հոգիներու հրայրքովը) յայտնապէս Սոփիներուն կ'ակնարկէ, «մէշղուլ» որ զբաղել կը նշանակէ, միեւնոյն ժամանակ սոփիական բացատրութիւն մըն է որ կը նշանակէ հոգեկան յափշտակութեանց անձնատուր ըլլալ:

15. Կի քառեակին մէջ Օմար սոխակին խօսիլ կուտայ վարդին հետ «պահլաւիկ լեղուով» որ հին պարսիկներուն լեղուն ըլլալով՝ իբր հին

գասական լեզու, ու իրենց հին Զրադաշտական Ս. Գրքերուն լեզուն՝ նուիրական բան մը ունէր միշտ եւ գերազանց քաղցրութեան ունեւորաշնակութեան համարաւ ունէր Պարսկաց համար:

16. Օմարի քառեակներուն մէջ միակ բացառութիւնն է այս ուր արքունիքի մէջ գործածուած քծնորդի ու շողոմարարի չափազանցուած ոճը ձեռք կ'առնէ: Հաւանօրէն իր պաշտպան ու մտերիմ ընկեր Մելիք շահին ի պատիւ իր մէկ ուղերձն է այս, որ պատահամբ մտցուեր է տիվանին մէջ: Այս քառեակին մէջ ալ նմանաձայնութեան խաղ մը կայ «գեւիկն սիւնին քէրտ» զոր ջանացինք պահել թարգմանութեան մէջ «հողը ոսկեշող բրաւ» բացատրութեամբ:

17. Հարուած մը դարձեալ Սոֆիներուն, որոնց հոգեկան սերոյն կ'ակնարկէ «փոխաբերական սէր»ով:

18. Դարձեալ բառախաղ մը կ'ընէ Օմար այս քառեակին չորրորդ տողին մէջ: «Մէկ փայտը սաղ ըրէ, եւ միւսը այրէ» (եւք օտ պեսաղ վէ ան տիկէր օտ պեսաղ):

19. Բառախաղ «չէրապ» (գինի) բառին վրայ, որ ըստ քմաց բաժնուելով երկուքի՝ կ'ըլլայ «չէր-ապ» (չար-ջուր): Եւ առիթ կուտայ Օմարի զայրոյթը յայտնելու այդ անարդար կոչումին դէմ, որ պէտք է փոխուի «բարի-ջուր» անունին:

20. Այս քառեակին տողին տողն ալ հիմնուած է նմանաձայնութեան խաղի մը վրայ. «մաքամ (օթեւան, վանք) «մուքիմ» (կայան, բնակարան) երկու բառեր որ պարսկերէնի մէջ (կամ մանաւանդ արաբերէնի մէջ, զի արաբերէնէ փոխառիկ բառեր են) նոյն բաղաձայններով կը գրուին:

21. Ակնարկութիւն իր ժամանակի իմաստասիրական վարդապետութեանց որոնց գաղափարի ձեւակները (formule) կը ծաղրէ:

22. «Աուլթանական թմբուկ զա'րկ»: Արեւելի մէջ արքունի պալատին գուռը կ'ախուած թմբուկը որ կը զարնուէր զօրքերը ի գէն կոչելու, նշանակ համարուած է սուլթանական զօրութեան եւ փառքի:

23. «Գալէնտէր» որ մեղի արդէն ծանօթ է «Հաղարու մէկ գիշերներ»էն, տեսակ մը թափառաշրջիկ մահմետական կրօնաւոր է, ամիլուած գլխով ու մօրուքով, որ կը թողու ամէն բան, կին, բարեկամ, զոյք, եւ թափառական կը շրջի աշխարհիս վրայ: Բայց յետոյ այս անունը նշանակ դարձած է կեղծիքի եւ ապականութեան, որովհետեւ իբր մուրացկան շրջելով ու մեծ սրբութեան յաւակնութիւն ցոյց տալով՝ այդ դիմակին տակ ամէն կերպ ցոփութիւն եւ սրիկայութիւն գործադրել սկսած են: — Բառախաղ, «մահ» (լուսին) եւ «մահի» (Զուկ համաստեղութիւն) բառերուն վրայ:

24. «Ֆէրիտուն» վեցերորդ թագաւորն էր՝ պարսիկ աւանդութեանց համեմատ՝ իրենց վաղեմի «Բիշտատեան» կոչուած հարստութեան:

25. Կայ խոսքով որ կը պատկանէր Կայնական հարստութեան, թոռն էր Կայ-Կաւոսի, ու ամենէն փայլուն ու մեծափառ թագաւորն էր այդ հարստութեան որ այնքան մեծ տեղ մը բռնած է պարսիկ աւանդութեանց մէջ: Հայ պատմագիրները անոր արձագանքը ունին, «Կայեան», «Կայնական» կոչումներով (տես Սեբէոս):

26. Բառախաղ «սէրմայէ» բառին վրայ, որ մէկ տողին մէջ «գրամագլուխ» իմաստով կը գործածուի, իսկ միւսին մէջ խմոր (մայէ) իմաստով:

27. Վերջին քառեակը, թիւ ճՄԸ՝ ինչպէս առաջինը՝ տիվանական կարգէն գուրս է, «տալ» գրով վերջացող տողեր ունենալով, մինչդեռ իր դրուած տեղը պէտք էր ունենալ «եէ» գրով վերջացող տողեր: Անկարելի է չկասկածիլ թէ եկամուտ քառեակ մըն է, օրինակողին կողմէ աւելցուած, եւ իր հետեւակ ու խեղճուկրակ ոճը թուրքովին անարժան է Օմարի հանճարին:

Քառեակ ԺԸ «Ծովուն երեսը հող վարնել» խիշտ զէտէն) կը նշանակէ զուր աշխատութիւն մը բնել: Այս աստիճանը ծագում կ'առնէ Պարսկաստանի մէջ ծանօթ գործէ մը, այն է խմորի մը վրայ հող նետելով ծնիկել, եւ յետոյ փոքր քառակուսի կոտրներու կտրելով ծախել իբր ա-

դիւս. 1000ը երկուուկէս քրանի (մօտաւորապէս 1 ֆրանք 20 սանթիմ) կը ծախուի: Այսպէս, ջուրին երեսը հող նետել՝ աղիւս շինելու մտքով, կը դառնայ անմիտ ու անօգուտ գործ մը, ինչպէս «ղհողմ արածել»:

Քառեակ ԾԹ. — «Ես այն մարդը չեմ որ ոչնչացումէս ինձի վախ բերես, Զի այն կէսը ինձի աւելի անուշ կուգայ քան այս կէսը»: «Նիմ» որ կէս կը նշանակէ, կը գրուի ճիշդ այն գրերով որոնցմով կը գրուի նէէմ «չեմ, չեմ գոյ, չկամ»: Քառեակին առաջին առդին մէջ մէկ կերպով կարգացուելով, երկրորդին մէջ միւս կերպով պէտք է կարգալ: Դարձեալ Օմարի հակումը բառախաղի:

ՎՐԻՊԱԿ.	— էջ 12. տող 26,	déterminisme	կարգալ	déterminisme,
— 14.	— 25,	կարգով,	—	կարգով,
— 7.	— 11,	ԺԳ,	—	ԺԴ,
— 30.	— 9,	վա դի	—	վարդի,
— 40.	— 11,	ՃԷԳ	—	ՃԺԳ,
— 42.	— 1,	խնդիր	—	խսիր,
— 45.	— 6,	կեղծաւորութիւնը	—	կեղծաւորութիւնը,
— 50.	— 10,	գիտուններու մտածումներու կարգալ	—	գիտուններու մտածումներուն
— 51.	— 2,	հոգերը,	կարգալ	հոգերը,
— 55.	— 10,	աւոզի,	—	աւոզի,
Նոյն էջ—	12,	կուգայ,	—	կուգայ,
էջ 60.	— 7,	ներկացուած	—	ներկայացուցած.
Նոյն էջ—	16,	աւաղնութեանց,	—	աւաղնութեանց.
էջ 63,	— 26,	կոտորներու,	—	կոտորներու:

	Էջ
Ք ՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ	Ա
ՕՄԱՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ	1
ՆՕԹԵՐ	57

902
3 57448

IMPRIMERIE A. N. 131 RUE CLAUDE, PARIS.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0312448

